

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ

РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОГО СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав: студент VI курсу, групи 672-4
денної форми навчання
спеціальність 072 «Фінанси, банківська
справа та страхування»
Кричун П.Г. _____

Керівник:
доцент кафедри фінансів і кредиту
Жаворонок Артур Віталійович _____

До захисту допущено на засіданні кафедри
протокол № ____ від _____ 2023 р.

Завідувач кафедри фінансів і кредиту
_____ проф. Нікіфоров П.О.

Чернівці – 2023

АНОТАЦІЯ

Кричун П.Г. Розвиток банківського споживчого кредитування в Україні. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича. Чернівці. 2023. 74 с.

В кваліфікаційній роботі розглянуто сутність та значення банківського споживчого кредитування, зміст кредитного ринку України та його інфраструктура, виявлено особливості державного регулювання ринку банківського споживчого кредитування, проаналізовано сучасні тенденції розвитку кредитного ринку в Україні та стан розвитку ринку банківського споживчого кредитування в Україні, розглянуто проблеми розвитку банківського споживчого кредитування, обґрунтовано напрямки розвитку банківського споживчого кредитування в Україні.

Ключові слова: кредит, банківська система, кредитні послуги, споживчі кредити.

ANNOTATION

Krychun P.G. Development of bank consumer lending in Ukraine. – Manuscript.

Qualification work for obtaining the second (master's) level of higher education in specialty 072 "Finance, banking and insurance". Chernivtsi National University named after Yury Fedkovich. Chernivtsi 2023. 74 p.

In the qualification work, the essence and meaning of bank consumer lending, the content of the credit market of Ukraine and its infrastructure were considered, the peculiarities of the state regulation of the bank consumer lending market were identified, the current trends in the development of the credit market in Ukraine and the state of development of the bank consumer lending market in

Ukraine were analyzed, the problems of the development of banking of consumer lending, the directions of development of bank consumer lending in Ukraine are substantiated.

Keywords: credit, banking system, credit services, consumer loans.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ П.Г. Кричун
(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	7
1.1. Сутність та значення банківського споживчого кредитування.....	7
1.2. Зміст кредитного ринку України та його інфраструктура.....	12
1.3. Особливості державного регулювання ринку банківського споживчого кредитування.....	16
Висновки до розділу 1.....	21
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ АКТУАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	23
2.1. Сучасні тенденції розвитку кредитного ринку в Україні.....	23
2.2. Стан розвитку ринку банківського споживчого кредитування в Україні.....	30
2.3. Проблеми розвитку банківського споживчого кредитування.....	35
Висновки до розділу 2.....	41
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	43
3.1. Зарубіжний досвід розвитку банківського споживчого кредитування.....	43
3.2. Удосконалення системи державного регулювання банківського споживчого кредитування в Україні.....	57
Висновки до розділу 3.....	65
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69

ВСТУП

В останні роки в Україні набули значного розвитку операції банків з кредитування фізичних осіб. Збільшення темпів зростання споживчих кредитних операцій призвело до збільшення їх частки в загальному обсязі банківського кредитування. При цьому велика кількість позичальників та значна частка споживчих кредитів в сукупному кредитному портфелі банків зумовлюють сильний взаємозв'язок впливу ситуації на даному ринку із загальною стабільністю та стійкістю як банківського сектора зокрема, так і вітчизняної економіки загалом. Ця обставина визначає важливість дослідження найбільш значних і можливих тенденцій розвитку цього сегмента банківського ринку, чий вплив на стан економіки в цілому є неоднозначним. З іншого боку, розвиток споживчого кредитування за умов світової пандемії супроводжується зростанням простроченої заборгованості за кредитами, посиленням кредитного навантаження населення, зниженням прибутковості банківських кредитних операцій.

При цьому недостатньо вивчено вплив тенденцій розвитку споживчого кредитування на модернізацію галузевої структури економіки, забезпечення її сталого зростання та розвитку. Потребує подальшого вдосконалення технологія надання кредитних товарів і навіть використання удосконалених кредитних товарів, які забезпечують цілеспрямований вплив на розвиток української економіки. В даних умовах актуальним стає розробка нових і модернізація традиційних споживчих кредитних товарів, розширення споживання яких може надати стимулюючий вплив на розвиток найважливіших галузей вітчизняної економіки. У свою чергу, вдосконалення організації споживчого кредитування дозволить скоротити пов'язані з цими процесами витрати банків та оптимізувати рівень кредитного ризику.

Таким чином, актуальність теми дослідження визначається:

- інтенсивним розвитком операцій українських банків щодо

споживчого кредитування;

- неоднозначним впливом споживчого кредитування на розвиток економіки та необхідністю посилення його впливу на модернізацію галузевої структури української економіки в умовах світової пандемії;

- необхідністю вдосконалення організації процесу споживчого кредитування з метою зниження витрат банку та його кредитних ризиків.

Розгляду питань теорії кредиту, його еволюції та визначенню особливостей та закономірностей кредитного ринку присвячені роботи таких вчених, як: Е.Брегель, Н. Бровкіна, І.Ларіонова, О.Лаврушин, Ю. Коробов, Т.Костеріна, А. Даниленко, В. Зінченко, А. Пересада, М. Савлук, Д. Лук'яненко, С. Осадецьта ін.

Водночас недостатньо вивчені такі питання, як оцінка впливу споживчого кредитування на розвиток економіки в умовах світової пандемії, на сього напрямки модернізації окремих банківських продуктів, обґрунтування регіональної політики комерційного банку під час впровадження нових банківських продуктів та послуг.

Метою роботи є дослідження можливостей та шляхів активізації розвитку банківського споживчого кредитування за рахунок підвищення якості, оптимізації структури портфеля, мінімізації кредитних ризиків та удосконалення системи державного регулювання банківського споживчого кредитування в Україні.

Для досягнення поставленої мети передбачено постановку, формулювання і розв'язання наступних наукових й практичних завдань:

- визначити сутність та значення банківського споживчого кредитування;

- розглянути зміст кредитного ринку України та його інфраструктура;

- виявити особливості державного регулювання ринку банківського споживчого кредитування;

- проаналізувати сучасні тенденції розвитку кредитного ринку в Україні та стан розвитку ринку банківського споживчого кредитування в

Україні;

- розглянути проблеми розвитку банківського споживчого кредитування;

- обґрунтувати напрямки розвитку банківського споживчого кредитування в Україні.

Об'єктом дослідження є економічні відносини, які виникають між банківськими установами та фізичними особами щодо надання споживчого кредитування.

Предметом дослідження є розвиток банківського споживчого кредитування в Україні.

Методологічною основою дослідження є наукові праці зарубіжних та вітчизняних науковців з проблем споживчого кредитування та управління бізнес-процесами в комерційних банках. В процесі наукових досліджень застосовувалися основні методи наукового дослідження, що включають: системно-міждисциплінарний, порівняльно-аналітичний, історико - логічний, наукової абстракції, індукції, дедукції та інші. Для обґрунтування низки висновків було використано інструментарій кількісних математичних методів в економіці, що сприяло забезпеченню логіки дослідження та відповідності основних наукових та практичних результатів тенденціям та особливостям банківської практики.

Наукова новизна полягає у наступному:

- удосконалено підходи щодо трактування сутності дефініції «банківське споживче кредитування»;

- дістало подальшого розвитку визначення комплексу чинників, які впливають на стан та розвиток споживчого ринку в умовах світової пандемії;

- вперше обґрунтовані напрями удосконалення державного регулювання банківського споживчого кредитування в Україні.

Практична значущість полягає в тому, що запропоновані практично-методичні рекомендації щодо оптимізації споживчого кредитування можуть успішно застосовуватись в практиці українських банків

при прийнятті стратегічних рішень щодо формування кредитного процесу. Матеріали дослідження також можуть бути використані при викладанні низки дисциплін у банківській справі та банківському менеджменті.

Структура та обсяг роботи визначені метою, завданнями та логікою проведеного дослідження. Дослідження складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

1.1. Сутність та значення банківського споживчого кредитування

Банківське споживче кредитування – один з найважливіших видів суспільних відносин в суспільстві. Поняття споживчого кредитування досить широке, яке зачіпає, з одного боку, сутнісні характеристики кредиту, передбачаючи наявність взаємозалежних елементів у вигляді кредитора, позичальника та вартості, що позичається, а з іншого боку, має свої специфічні особливості. Так, в якості позичальників виступають в основному фізичні особи, тоді як кредитором можуть бути не тільки банки, а й різноманітні інші структури, які надають населенню кредити на різні цілі (мікрофінансові організації, кооперативи, ломбарди, а останнім часом й інші фізичні особи, які здійснюють так зване взаємне кредитування – peer-to-peer).

У науковій та навчальній літературі зустрічаються різноманітні інтерпретації поняття споживчого кредитування. Одні автори використовують термін «банківське кредитування населення», інші – «споживче кредитування», зустрічається також поняття роздрібного кредитування. Так, С.В. Мочерний визначає споживчі банківські кредити населенню як «кредити, що надаються споживачам (фізичним особам) з метою придбання товарів (послуг, робіт) для сімейних, особистих та інших потреб, не пов'язаних із веденням підприємницької діяльності» [40]. На думку Дж. Блека, це «надання банками позичок на купівлю споживчих товарів, а також на оплату різноманітних витрат особистого характеру (плата за навчання, медичне обслуговування тощо)» [8], а Л.М. Алексеєнко дає таке визначення: «...Будь-які види позичок, що надаються населенню, у тому числі позички на придбання товарів тривалого користування, іпотечні позички, позички на

невідкладні потреби тощо» [1].

Національний банк України дає таке визначення споживчого кредиту – це кредит, який надається споживачам на придбання продукції для особистих потреб, що не пов'язані з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника [44].

У статті 1 Закону України «Про захист прав споживачів», споживчий кредит визначено, як кошти, що надаються кредитодавцями споживачам на придбання продукції [49].

Фінансовий словник так трактує даний термін: споживчий кредит є кредитом, який надається банками фізичним особам для придбання предметів особистого споживання [60, с. 243]. Достатньо схожим є трактування сутності споживчого кредиту, котре дають В.Савчук, П. Мазурок, А. Панчук [52, с. 51].

Дещо ширшим є підхід до сутності споживчого кредиту, визначений М.Г.Антоновим і М.А.Песселєм: «Споживчий кредит виступає у виді позичкових коштів, наданих банками, підприємствами чи державою населенню» [3, с. 37]. Звідси випливає, що всі кредити, надані населенню, носять характер споживчих. В.Т. Сусіденко наполягає, що споживчим кредитом є кошти, котрі надають комерційні банки громадянам України під відсотки у тимчасове користування «на умовах забезпечення, повернення, строковості, платності та цільової спрямованості» [57, с. 45]. Схожої думки притримується відносно змісту споживчого кредитування й О.І. Лаврушин [32, с. 185].

Л.Добрик, Т.Лосєвата, І.Онуфрійчук також підкреслюють, що споживчим кредитом є грошові кошти у національній чи іноземній валютах, котрі надаються комерційними банками й іншими фінансовими установами, які діють відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», котрі отримали ліцензію НБУ на проведення кредитних операцій – громадянам України на невиробничі потреби під відсоток у тимчасове користування на умовах забезпечення, повернення, строковості, платності та цільової спрямованості [19, с. 370].

І.М. Лазепко визначає споживчий кредит як «кредит, який надається юридичним чи фізичним особам на споживчі потреби» [18, с. 314].

З останнім визначенням погоджується і Яковенко Н.В., оскільки «воно найбільш точно виражає сутність споживчого кредиту. Проте вважає, що зазначене трактування потрібно визначати так: споживчий кредит – це кредит, який надається тільки в національній грошовій одиниці, і тільки фізичним особам – резидентам на придбання споживчих товарів тривалого користування, вироблених в Україні, і який повертається з розстрочкою платежу, якщо інше не передбачено умовами кредитного договору» [68, с.315].

А.М. Мороз та М.І. Савлук визначають споживчий кредит так – це кредит, що спрямовується на задоволення особистих потреб людей, отже, він обслуговує сферу особистого споживання [18, с. 370].

У визначенні, що наводиться в роботі Сидорова А.В.Жмайло М.А., увага наголошується на відсутності зв'язку споживчого банківського кредитування з продуктивним використанням наданої позички: «...процес надання позичкових коштів фізичним особам (споживачам) для задоволення своїх потреб (придбання товарів, оплату послуг та т. д.), не пов'язаних із здійсненням підприємницької діяльності» [55, с. 90].

З іншого боку, різновидом категорії «споживче кредитування» є поняття кредитування споживачів, яке також по-різному визначається в різних джерелах. Так, Долан Е. Дж., Кемпбелл К. Д., Кемпбелл Р. Дж. споживчі кредити розглядають як «позички, що надаються населенню для придбання споживчих товарів тривалого користування»[20]. Шаповал О.А. визначає споживчий кредит як «один із видів банківського кредиту, який обслуговує фінансування особистих та господарських потреб домогосподарств як кінцевих споживачів валового внутрішнього продукту» [64].

Узагальнивши існуючі підходи, ми пропонуємо під банківським споживчим кредитуванням розуміти систему та процес надання банками кредитів фізичним особам на умовах повернення, платності та терміновості з метою, не пов'язаною із здійсненням підприємницької діяльності.

Споживче кредитування має багато численні специфічні риси (рис. 1.1) [20, с. 370].

Рис.1.1. Специфічні риси споживчого кредитування

Рис. 1.2. Принципи банківського споживчого кредитування

Кредитні відносини в економіці базуються на певній методологічній

основі, одним з елементів якої виступають певні принципи. Доцільним буде дати коротке визначення принципам банківського кредитування, їх варто назвати базовими правилами, які мають дотримуватися під час здійснення такого кредитування [21]. Досі немає серед економістів єдиної думки про кількість принципів кредитування. Найчастіше принципи банківського кредитування поділяють на загальноекономічні та специфічні [13]. Кредит взаємодіє з іншими вартісними категоріями, на нього також поширюються економічні принципи. Найважливіші серед них є наступні (рис. 1.2).

Специфічні принципи впливають із самої сутності кредиту, які наведені у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Економічні принципи банківського кредитування

№	Принцип	Сутність принципу
1	Терміновість	Позичальник зобов'язаний повернути суму, оформлену в кредит у строго визначений термін, який встановлений кредитним договором
2	Платність	Позичальник оплачує кредитору за тимчасове використання суми кредиту обумовлений кредитним договором відсоток
3	Поверненість	Кредит надається позичальнику на умовах повного повернення грошових коштів
4	Забезпеченість	В якості забезпечення кредиту можуть застосовувати: застава, поруку, гарантію, страхові обов'язки
5	Диференційованість	Умови кредитування безпосередньо залежать від позичальника, його цілей кредиту, платоспроможності
6	Цільовий кредит	У кредитному договорі обумовлюється конкретна мета надання кредиту, нецільове використання призведе до штрафних заходів

В сучасних умовах банківське споживче кредитування виконує важливу роль, що реалізується за допомогою реалізації цілого комплексу функцій [38]:

- стимулююча – отримання банком процентного доходу;
- перерозподільна – задоволення тимчасових потреб у засобах одних фізичних осіб за рахунок тимчасово вільних ресурсів інших осіб;
- соціальна – забезпечення задоволення потреб населення, підвищення якості життя, уповільнення інфляційних процесів, зниження

соціальної напруги;

- емісійна – формування кредитних засобів обігу та тимчасове заміщення готівки в економічному обороті;
- інвестиційна – рух позиченої вартості на поворотних засадах із функціональним призначенням – інвестування в людину.

Таким чином, на сьогоднішній день споживче кредитування використовується у найрізноманітніших напрямках і цілях. Його роль є важливою як на макро- так і мікро рівні економічного розвитку будь-якої країни.

1.2. Зміст кредитного ринку України та його інфраструктура

Аналізуючи сучасні підходи структурної класифікації кредитного ринку, слід зазначити, що в сучасній економічній літературі найбільш поширеними критеріями структуризації кредитного ринку є такі:

- за термінами обігу кредитних інструментів на кредитному ринку виділяють ринок короткострокових, середньострокових та довгострокових кредитних інструментів (відповідно виділяється грошовий ринок, ринок капіталу, ринок банківських та небанківських депозитів і кредитів та відповідні їм сегменти валютного ринку) (Канаєв А., Галицька С. В.);
- за сферою обігу кредитних інструментів: національний кредитний ринок та глобальний кредитний ринок (Галицька С. В.);
- за інфраструктурою кредитного ринку – наявністю інституційно та юридично обумовленої кредитної системи (центральний банк, комерційні банки, інші фінансово-кредитні інститути) з її інформаційно-сервісними та регулюючими функціями, взаємозв'язками із позичальниками (корпораціями, населенням, фінансовими інститутами, нерезидентами та пр.), (Шелудько В. М., Глущенко С. В., Гурнакова Л. Н.);

- за типом кредитних інструментів відповідно до різноманітності та особливостей їх окремих видів (державний, банківський, міжфірмовий), їх суб'єктного складу (кредитні посередники, державні органи, фірми та домашні господарства), особливостей руху позичкового капіталу на національному та міжнародному рівнях (кредити, боргові цінні папери, похідні боргові цінні папери), а також напрямки використання кредитів (ринок рефінансування, корпоративного кредитування, споживчого кредитування, іпотечного кредитування, кредитних деривативів тощо) (Канаєв А.О., Галицька С. В., Гурнакова Л. Н., Глущенко С. В.).

У наведених вище класифікаційних критеріях структуризації кредитного ринку враховуються різні аспекти функціонування кредитного ринку, які включають його об'єктну, суб'єктну та інституційну складові. Однак, на наш погляд, системний підхід до розгляду структури кредитного ринку в найбільш повному обсязі може бути реалізований, якщо враховувати економічну сутність кредитного ринку як механізму взаємодій між кредиторами та позичальниками з метою акумуляції та розподілу кредитних ресурсів, який здійснюється певними каналами. Такими каналами є «банківський» і «фондовий» (або «ринковий»), які кожен по-своєму відображають економічно вигідні та інституційно зумовлені механізми функціонування кредитного ринку та кредитування національної економіки.

Головне місце в структурі кредитного ринку займають банки. Вони напочатку мобілізують кошти в інших суб'єктів ринку, а потім самі надають їх своїм клієнтам у вигляді позички.

Банк (фр. banque – фінансове підприємство) – це фінансовий інститут, суб'єкт кредитних відносин, який акумулює грошові кошти, розпоряджається використовує власні та запозичені кошти з метою одержання прибутку [5].

Банк є головним елементом кредитного ринку, що проявляється у виконуваних ними функціях (рис. 1.3):

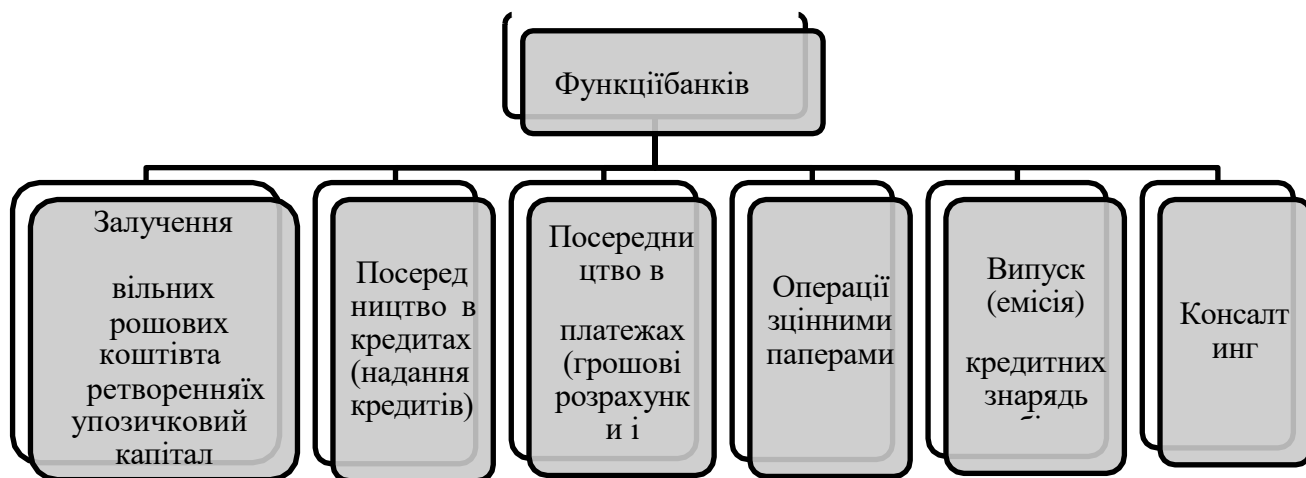

Рис.1.3. Основні функції банків

На думку вчених, операції банку – це дії банку, які безперервно повторюються і спрямовані на забезпечення його функціонування, з одного боку, як суб'єкта підприємницької діяльності, з іншого – як фінансового посередника, який здійснює притаманні йому функції.

Дії банку як фінансового посередника, який здійснює притаманні йому функції, є складовою поняття «банківські операції». Банківська операція – це комплекс взаємопов'язаних дій, що здійснюються банками, яким надане чинним законодавством виключне право їх здійснення. Технологічна операція – це окрема пряма дія відповідального виконавця відповідно до встановлених уповноваженим органом правил виконання банківської операції.

Поняття «банківська послуга» використовується для характеристики взаємовідносин між банками та споживачами – клієнтами банку. Банківська послуга – це форма задоволення потреб (у позичці, розрахунково-касовому обслуговуванні, гарантіях, купівлі-продажу та збереженні цінних паперів, іноземної валюти тощо) споживачів – клієнтів банку [61].

О.В. Дзюблук визначає поняття банківських операцій як «ряд дій, спрямованих на реалізацію економічних завдань банку як суб'єкта ринкових відносин, предметом яких є рух грошових коштів, цінних паперів,

дорогоцінних металів або зобов'язання з їхнього переміщення, що здійснюється на підставі укладених договорів згідно з чинним законодавством» [4].

Також важливе місце серед суб'єктів кредитного ринку посідають фінансово-кредитні установи, серед яких виділяють кредитні спілки, інвестиційні фонди, фінансові, лізингові та факторингові компанії, ломбарди та ін. Вони зосереджують власну діяльність на окремих, невеликих сегментах кредитного ринку, працюючи для певних клієнтів чи пропонуючи певний перелік кредитних операцій.

«Головними учасниками кредитного ринку є споживачі. Основним спонукальним мотивом, що штовхає людей на користування споживчим кредитом, є потреба в предметах споживання і послугах, яка виникає за нестачі власних заощаджень і поточних доходів» [45].

В економічно розвинутих країнах закономірності грошового обігу відображаються у системі національних рахунків, що, за рекомендаціями ООН, складається за моделлю, яка є єдиною для всіх європейських країн. Відповідно до даної моделі витрати споживчого характеру здійснює сектор домашніх господарств, який представляє собою «економічно відособлену групу людей (сім'я), яка має спільні доходи, видатки, виступає власником ресурсів» [45].

Аналіз наукової економічної літератури дозволив зробити висновок, що на сьогоднішній момент переважає точка зору, у відповідності до якої на процес споживчих витрат впливає така сукупність чинників: поточний дохід; накопичене багатство; очікування; споживча заборгованість; процентні ставки; податки [30, с. 370].

Споживчі витрати людей протягом їх життя носять нерівномірний характер, що можна пояснити не тільки різним рівнем поточних доходів, але й мінливими потребами в товарах і послугах. Тому ми згодні з думкою В.Д. Лагутіна, що «люди максимізують сукупну корисність протягом усього майбутнього життя, вони готові заплатити за сьогоднішні блага дорожче за

умови, що дохід буде з часом рости» [33].

Таким чином, виходячи з вищевикладеного, виділяють таку структуру національного кредитного ринку:

по-перше, головними структурними сегментами національного кредитного ринку слід вважати канали надходження кредитних ресурсів від кредиторів до позичальників, а саме: 1. кредитування економіки фінансовими посередниками, серед яких основними фінансовими посередниками є банки – «банківський» канал; 2. кредитування економіки з використанням операцій фондового ринку, переважно операцій із борговими цінними паперами «фондовий» («ринковий») канал;

по-друге, на наш погляд, доцільною є подальша структуризація «банківського» та «фондового» каналів кредитування відповідно до технологічних особливостей їх реалізації на практиці з використанням тих чи інших кредитних інструментів та технологій, враховуючи суб'єктний склад учасників кредитних взаємовідносин, напрями та цілі кредитування, а також ризики, що їх супроводжують та механізми їх мінімізації;

по-третє, слід також враховувати механізми акумулювання кредитних ресурсів фінансовими посередниками та їх перетворення на позичковий капітал на ринкових умовах, що значною мірою визначає потенційні можливості кредитування національної економіки.

1.3. Особливості державного регулювання ринку банківського споживчого кредитування

Програми споживчого кредитування, які пропонують вітчизняні банки, можна поділити на три головні групи (рис. 1.4):

Українське нормативно-законодавче забезпечення споживчого кредитування поділяється на три групи:

- нормативно-законодавче регулювання кредитування на придбання товарів;
- нормативно-законодавче регулювання іпотечних кредитів;
- нормативно-законодавче регулювання авто кредитування.

Рис.1.4. Групи програм споживчого кредитування

«Правове регулювання кредитування на придбання товарів в Україні сьогодні здійснюється на підставі декількох нормативно-правових актів, головним з яких є Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991р., яким введено в дію термін «споживчий кредит» – кошти, які надаються кредитором (банком або іншою фінансовою установою) споживачам на придбання товарів» [49].

У Цивільному Кодексі України визначається певний порядок прийняття актів, які регулюють цивільні відносини, що приймаються та змінюються зі зміною відповідних положень Цивільного Кодексу України [62].

Так, «стаття 1053 ЦК України розкриває зміст визначення кредитного договору, а в 71 главі посилянь на трактування дефініції споживчого кредиту немає жодної. Разом із тим ч. 2 ст. 1053 ЦК України прямо вказує на те, що до відносин за кредитним договором застосовуються положення параграфу 1 цієї

глави, якщо інше не встановлено цим параграфом і не впливає із суті кредитного договору. Жодної відсильної норми до Закону України «Про захист прав споживачів» законодавець не передбачив» [62].

«Законом України «Про захист прав споживачів» передбачено право кредитної організації та споживача у договорі про надання споживчого кредиту встановити умови відносної зміни відсоткової ставки за кредитом, яка може змінюватися як залежно від зміни облікової ставки НБУ, так і в інших випадках, визначених сторонами» [49].

«Особливістю правового регулювання кредитування на придбання товарів на території України є те, що поряд із Законом України «Про захист прав споживачів», Цивільним Кодексом, суб'єкти ринку споживчих кредитів мають враховувати також положення інших законів та підзаконних нормативних актів (рис. 1.5)» [44; 48].

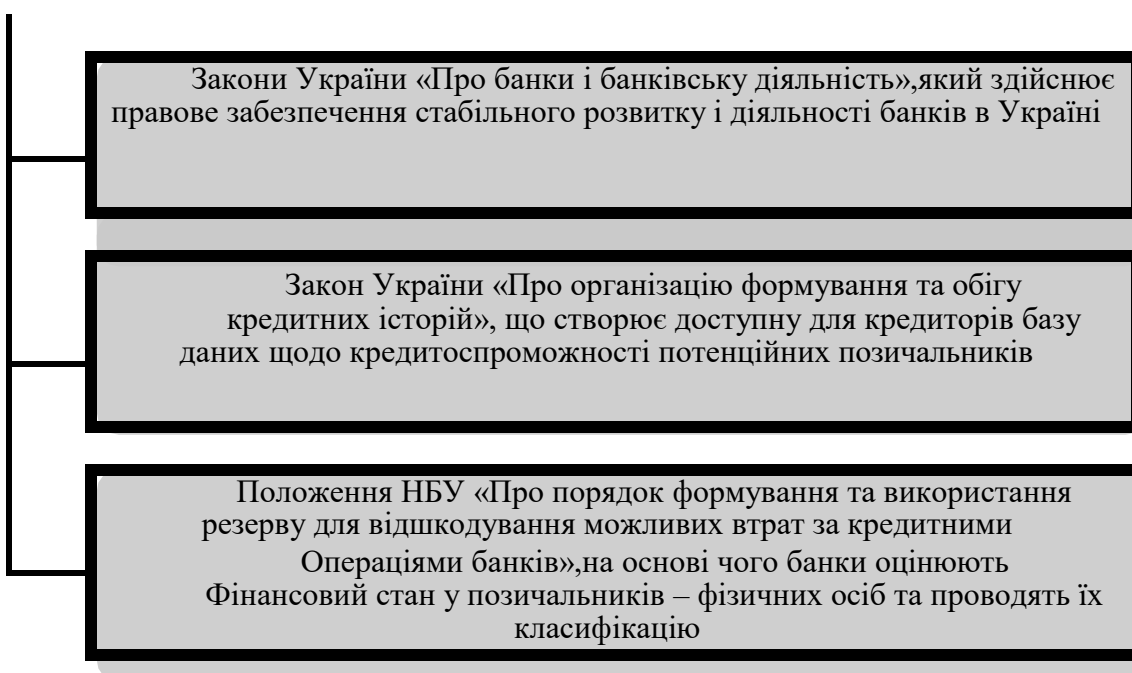

Рис.1.5. Правове регулювання кредитування в Україні

«Спеціальним законом, який регулює питання іпотечного кредитування є Закон України «Про іпотеку», який вступив в дію 1 січня 2004 р. і зорієнтований на захист інтересів кредиторів. Закон визначає поняття предмета іпотеки, пріоритети прав кредитора, а також вимоги до іпотечного

договору, іпотечної закладної, процедури реєстрації та стягнення боргу, які дозволяють якісно функціонувати первинному іпотечному ринку» [44].

Регулювання автомобільного кредитування відбувається за допомогою різних нормативно-законодавчих актів, одним з яких є Закон України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень». Даним документом визначається правовий режим регулювання обтяжень рухомого майна, що встановлені з метою забезпечення виконання зобов'язань, а також правовий режим виникнення і реалізації інших прав споживачів щодо рухомого майна.

У 2020 р. набув чинності Закон України «Про споживче кредитування», котрий розширює права позичальників і покладає додаткові обов'язки на кредиторів. Відповідно до даного документу, споживчими є кредити, що отримують фізичні особи на потреби, не пов'язані з підприємницькою чи професійною діяльністю [51].

Новий документ поширив вимоги до споживчих кредитів на небанківські установи та зобов'язав небанківські кредитні установи давати інформацію про мікрокредити до Єдиного реєстру бюро кредитних історій. Також в законі було уточнено ряд положень про банкрутство бюджетних установ Кодексу щодо процедур банкрутства.

Нові вимоги закону до банків щодо підвищення ваги ризику для незабезпечених споживчих кредитів, які працюють у сегменті споживчого кредитування можуть переформатувати даний ринок. Найбільш помітно підвищена вага ризику для незабезпечених споживчих кредитів вплине на невеликі роздрібні банки: їм доведеться шукати додатковий капітал або обмежувати кредитування, наприклад, підвищуючи кредитні ставки.

Національний банк України з 1 липня 2021 р. вперше запровадив підвищені ваги ризику для незабезпечених споживчих кредитів у розмірі 125%, а з 1 січня 2022 року вага ризику зросте до 150%. Це підвищить потребу в капіталі банків, які видають без заставні кредити фізичним особам. Поточні ваги ризику споживчих кредитів на рівні 100% та мінімальні вимоги достатності регулятивного капіталу 10% означають, що на кожні 10 грн.

кредиту банк має тримати 1 грн. регулятивного капіталу. Двоетапне підвищення ваги ризику до 150% збільшить протягом наступного року потребу в капіталі під споживчі кредити у півтора рази – до 1,5 грн, створюючи додатковий запас (0,5 грн) в разі несприятливих умов. Це вимагатиме від банків, що кредитують населення, більшою мірою робити це за рахунок коштів акціонерів та меншою – за рахунок депозитів населення [44].

Ці зміни, на думку регулятора, мають сприяти створенню банками належного запасу капіталу покриття можливих втрат у разі погіршення якості портфеля споживчих незабезпечених кредитів. Якість цього портфеля дуже залежить від зміни макроекономічних умов, а ця особливість може недооцінюватися банками при визначенні очікуваних збитків за такими кредитами [44].

Банківська система загалом має достатній запас міцності щодо дотримання нормативів капіталу. Збільшення ризик-зважених активів у зв'язку з впровадженням нових вимог буде незначним і не помітно впливатиме на показники адекватності капіталу.

Найменш помітні зміни будуть для великих банків: підвищення ваги ризику за відповідною групою кредитів не призведе до погіршення їх фінансової стійкості, адже їхня частка у структурі активів банку незначна.

У відповідності до Постанови Національного Банку України «Про затвердження Положення про організацію процесу управління проблемними активами в банках України» від 18.07.2019 р. № 97, згідно з принципом ефективності, вітчизняні банки повинні забезпечити скорочення рівня (у відсотках до відповідного обсягу активів) та обсягу проблемних активів (в абсолютних значеннях) з «досягненням оптимального балансу між часом та обсягом повернення заборгованості за такими активами/обсягом надходжень від продажу права вимоги за такими активами відповідно до затвердженої банком стратегії управління проблемними активами» [44].

У документі зазначено, що банк організовує процес управління проблемними активами з урахуванням виконання восьми принципів:

економічна доцільність; пріоритетність; своєчасність; структурованість; адекватність; комплексність; ефективність; моніторинг [44].

НБУ відзначає, що банк має високий рівень проблемних активів, якщо у нього хоча б один з двох показників перевищує 5%. Наприклад, співвідношення загальної суми боргу за кредитами юросіб і фізосіб, які класифіковані як непрацюючі, до загальної суми боргу за кредитами. Або співвідношення балансової вартості стягнутого майна до загальної суми боргу за кредитами і балансової вартості стягнутого майна.

У Положенні зазначено, що банк повинен організувати процес управління проблемними активами, що охоплює всі організаційні рівні банку, визначає чіткий розподіл функцій, обов'язків і повноважень між усіма його суб'єктами, а також їх відповідальність відповідно до такого розподілу, забезпечує порядок їх взаємодії та звітності.

Банк визначає у стратегії управління проблемними активами цільові показники скорочення рівня і обсягу непрацюючих активів на валовій основі та за вирахуванням резервів. Установи встановлюватимуть в стратегії управління проблемними активами цільовий рівень непрацюючих активів (за винятком активів, визнаних банком як непрацюючі станом на 1 січня першого року прогнозного періоду) в кожному році прогнозного періоду не вище 5% в цілому по банку, а також по кожному з основних портфелів його активів.

Висновок до розділу 1

На основі вивчення наукової літератури було визначено сутність та значення банківського споживчого кредитування. Споживчий кредит – це кредит, який надається як у національній так і в іноземній валютах фізичним особам – резидентам України на придбання споживчих товарів тривалого користування та послуг і повертається в розстрочку, якщо інше не передбачено умовами кредитного договору. Банківські установи повинні чітко

організувати процес кредитування для мінімізації кредитних ризиків банку та досягнення найбільшої ефективності і прибутковості. Умовно процес кредитування в банку можна поділити на попередній, підготовчий, основний та заключний етапи, кожен з яких характеризується сукупністю процедур та відповідних дій для здійснення кредитної операції. На сьогодні споживче кредитування використовується в найрізноманітніших напрямках і цілях. Його роль є позитивною як на макро- так і мікрорівні економічного розвитку.

Розглянуто зміст кредитного ринку України та його інфраструктуру. У наведених класифікаційних критеріях структуризації кредитного ринку враховуються різні аспекти функціонування кредитного ринку, які включають його об'єктну, суб'єктну та інституційну складові. Однак, на наш погляд, системний підхід до розгляду структури кредитного ринку в найбільш повному обсязі може бути реалізований, якщо враховувати економічну сутність кредитного ринку як механізму взаємодій між кредиторами та позичальниками з метою акумуляції та розподілу кредитних ресурсів, який здійснюється певними каналами. Такими каналами є «банківський» і «фондовий» (або «ринковий»), які кожен по-своєму відображають економічно вигідні та інституційно зумовлені механізми функціонування кредитного ринку та кредитування національної економіки.

Виявлено особливості державного регулювання ринку банківського споживчого кредитування. Одним із головних завдань щодо розвитку споживчого кредитування залишається створення законодавчої бази, яка б відповідала прогресивним міжнародним стандартам і враховувала позитивний досвід запровадження відповідного законодавства в інших країнах. Зокрема, з метою гармонізації цивільного законодавства та усунення суперечностей між чинними нормативно-законодавчими актами необхідно прийняти Закон «Про споживче кредитування».

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ АКТУАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Сучасні тенденції розвитку кредитного ринку в Україні

Банківський сектор є найбільшою складовою кредитного ринку України з активами, що складають домінуючу частку активів усіх фінансових установ. Саме тому негативні тенденції у фінансовому секторі країни виявляються тут найбільш помітно (табл. 2.1) [44].

Таблиця 2.1

Основні показники діяльності банків України за 2018-2022 роки, млн. грн.

Назва показника	2018 р	2019 р	2020 р.	2021 р.	2022р.
Кількість діючих банків, од., вт.ч.	77	75	74	71	67
З іноземним капіталом, од.	37	35	33	33	30
зі 100% іноземним капіталом, од.	23	23	23	23	22
Активи банків	1359703	1404000	1754736	1979298	2243915
Кредити надані	1118860	1061873	980499	1067765	1075343
Вкладення в цінні папери	480615	462932	686262	712978	929640
Капітал	154960	197362	212577	244081	218910
Зобов'язання банків	1204743	1206638	1542160	1735217	2025006
Чистий прибуток	21700	58400	41300	45000	39500

Отже, проаналізувавши дані табл. 2.1, можна побачити, що за 2018-2022 роки кількість банківських установ має тенденцію до зменшення, відповідно кількість банків з частковим іноземним капіталом також зменшуються, проте із 100% іноземним капіталом кількість банків не змінюється (рис. 2.1) [44].

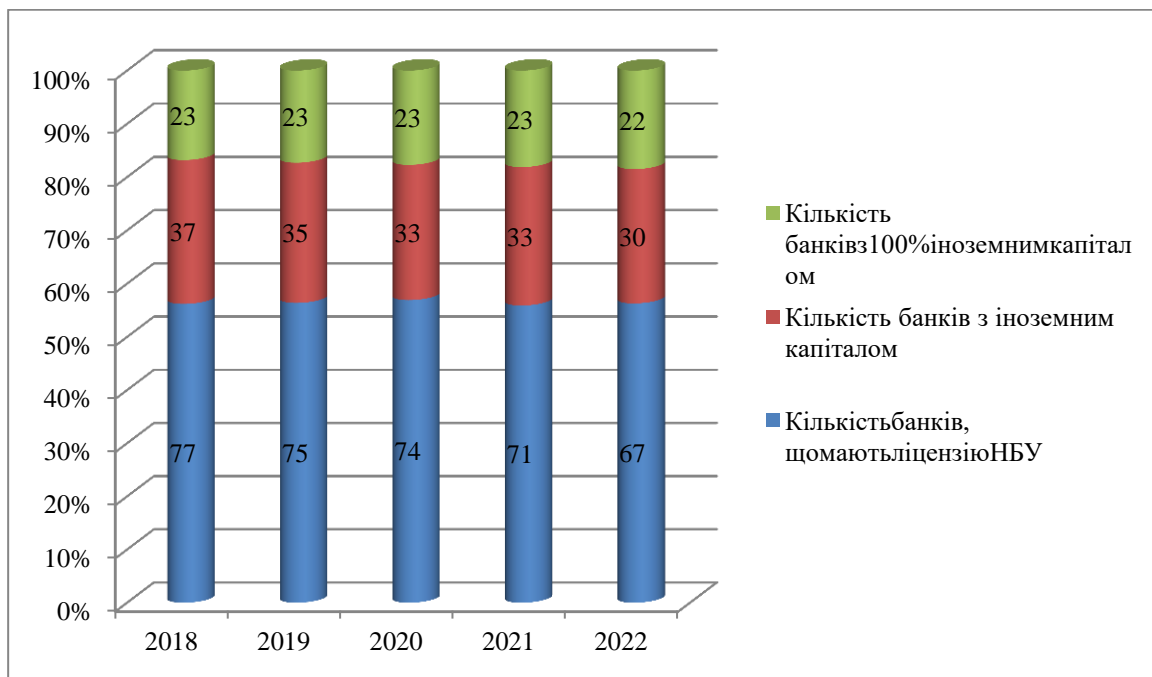

Рис. 2.1. Динаміка зміни кількості банків України за 2018–2022рр

Протягом 2020 року в структурі власності банківської системи України (БСУ) відбувались перегрупування. «Станом на 01 січня 2021 року структура власності активів банківської системи України була представлена наступним чином: банки з приватним українським капіталом складають близько 13%, банки іноземних банківських груп – 35%, державні банки – 52% (рис. 2.2)» [44].

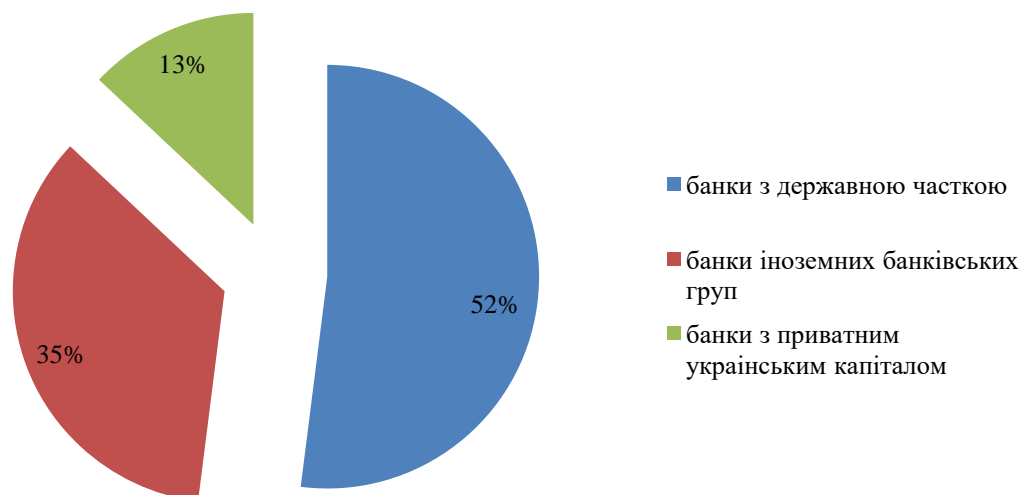

Рис. 2.2. Структура власності активів банківської системи України у 2020 р.

Суттєве зростання прибутковості банківської системи у минулому році стало можливим за рахунок зменшення відрахувань у резерви при стабільному зростанні процентного та комісійного доходів. Фінансовий результат банків за 2019 рік в 58,4 млрд. грн. є найбільшим на історичному горизонті. В 2020 р. прибуток банків знизився на 29,3% (рис. 2.3).

Банки України у 2020 р. надали кредитів на 980,5 млрд грн., що на 138,4 млрд грн. менше, ніж у 2018 році, та на 81,4 млрд грн. менше, ніж у 2019 році (рис. 2.4). Тобто на тлі пандемії показник наданих кредитів уперше за три роки продемонстрував негативну динаміку [44]. А у 2022 році цей показник ще більше знизився.

У лютому 2022 року Україна, стикнувшись з розпочатою війною, що стало новим типом економічної кризи, якого не знала до цього. Основною рисою цього було раптове регуляторне обмеження транзакцій по всьому світові..

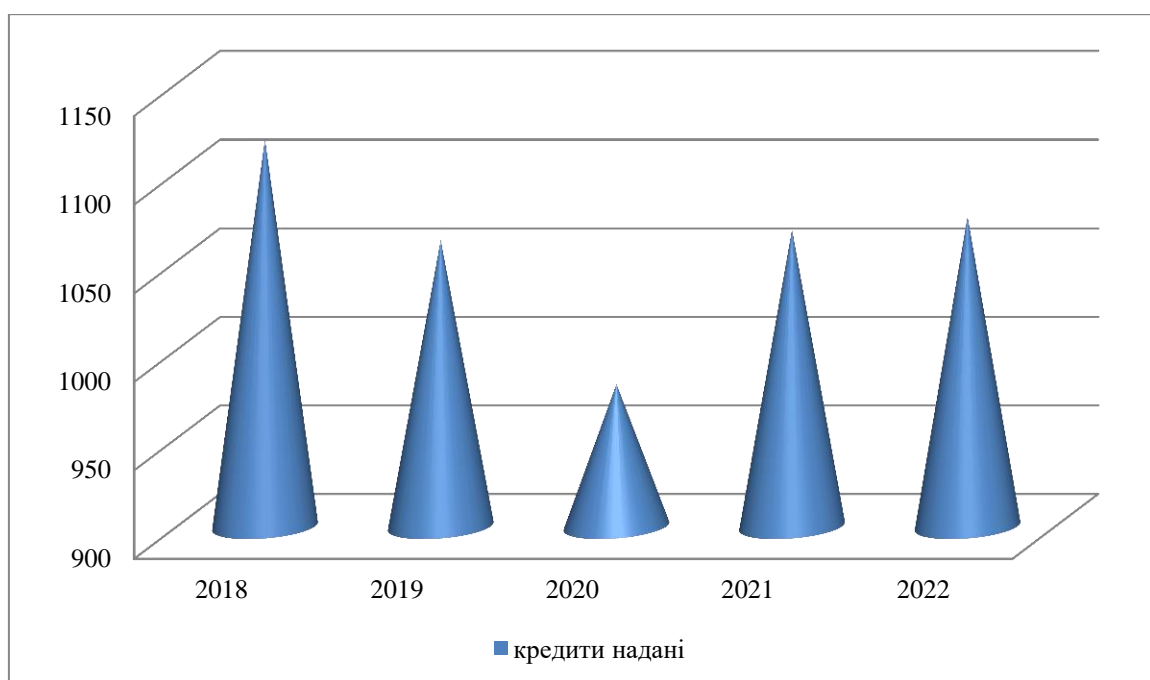

Рис. 2.4. Динаміка наданих кредитів банків України за 2018–2022 рр., млрд.грн.

Незалежна асоціація банків України (НАБУ) підбила підсумки роботи ринку кредитування у 2022 р. Частка непрацюючих кредитів (NPL) у банківському секторі становила на 1 січня 2023 року 38% порівняно з 30% на 1 січня 2022 року. Обсяг непрацюючих кредитів зріс за рік на 87 млрд грн до 432 млрд грн.

Повномасштабне військове вторгнення росії в Україну переломило сталу тенденцію поступового скорочення частки непрацюючих кредитів (NPL) в українських банках, яке тривало з 2018 року: за цей час обсяг NPL зменшився на майже 300 млрд грн, частка в кредитному портфелі скоротилася з 55% до 27% станом на 1 березня 2022 року. [44].

«Основними моментальними ефектами кризи стали: скорочення реального ВВП України на 11,4% у II кварталі 2020 року через обмеження багатьох видів економічної діяльності; зупинка притоку іноземного капіталу до державних облігацій, що нормалізувало валютний ринок від укріплення гривні другої половини 2019р.–початку 2020р.; стрімке (утричі) збільшення планового дефіциту Державного бюджету на 2020 рік, до 7,5% ВВП; стрімке зниження імпорту через обвал світових цін на нафту, обмеження внутрішнього споживання, радикальне зменшення попиту на туристичні послуги; вимушені заощадження економічних суб'єктів в умовах скорочення споживання та інвестицій, що в тому числі призвело до зростання залишків на поточних рахунках та готівкових коштів» [72]. За час війни банківське кредитування економіки скорочується.

Одним з наслідків криз стало збільшення проблемних кредитів. Заданими Міністерства фінансів України, частка непрацюючих кредитів (NPLs) в Україні на початок 2020 року склала 48,4%; більше половини проблемних кредитів (75%) сконцентровані в державних банках. Станом на початок 2020 року сума проблемних кредитів в АТ«ПриватБанк» становила 239,2 млрд.грн. (в тому числі за юридичними особами – 212,9 млрд.грн., за фізичними особами – 26,3 млрд.грн.). В Ощадбанку частка проблемних кредитів складає 50%. Сума проблемної заборгованості на 1 січня 2020 року становила 77,3 млрд.грн. (72,5 млрд.грн. за юридичними особами і 4, млрд.грн. – за фізичними особами). За даними Мінфіну, Ощадбанк списав значні суми заборгованості, що виникла в результаті війни з росією [44].

Кредитів по юрособам збільшився з 67,8 млрд.грн. до 70,8 млрд.грн, а по фізособам – з 1,7 до 1,9 млрд. грн. Велика частина непрацюючих кредитів – це

кошти, видані до 2014 року, в тому числі в Криму.

Укргазбанку частка проблемних кредитів складає 19%. Сума такої заборгованості скоротилася за 2019 рік з 9,2 млрд.грн. до 8,4 млрд. грн. Портфель проблемних кредитів по юрособам зменшився з 6,3 млрд.грн. до 5,4 млрд.грн., а по фізособам збільшився з 2,9 до 3,0 млрд. грн. Таким чином, Укргазбанк має найменший обсяг і частку портфеля не працюючих кредитів серед усіх банків державного сектора [44].

У квітні 2020 р. стало відомо про те, що внаслідок коронакризи збільшилася частка прострочених кредитів. В кінці червня в НБУ повідомили про те, що у дев'яти банків виявлена недостатність капіталу, серед них дві фінустанови – державні.

«В НБУ відзначають, що висока частка NPL результат кредитної експансії минулих років, коли стандарти оцінки платоспроможності позичальників були низькими, а права кредиторів недостатньо захищеними. Інша вагома причина – практика кредитування пов'язаних осіб, які припинили обслуговувати кредити під час кризи» [44].

У минулому році багато вітчизняних банків переорієнтувалися з фінансування великих підприємств на роботу з мікро-, малим і середнім бізнесом. Правда, навіть розвиток нових напрямків не дозволив істотно збільшити обсяги кредитування: позикові ресурси для бізнесу, як і раніше залишаються дорогими і короткими.

Вже до вересня минулого року обсяг валових кредитів юросіб підвищився на 13,6% по відношенню до аналогічного періоду 2019 року і досяг 948,6 млрд грн. Драйвером зростання стала активізація в сегменті кредитування малого і середнього бізнесу (МСБ) [42].

Проте, все одно банківські установи обережно кредитують через неприйняття закону щодо стимулювання кредитування в Україні. Хоча цей законопроект дуже добре захищає права банкірів, але обходить увагою кредитоотримувачів. Так, згідно з цим документом збільшується кримінальна відповідальність юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців (ФОП) і

громадян за неперевірені документи, які вони надали для отримання кредитів в банках; прискорюється розгляд судових позовів за діяльністю банків та позичальників тощо. А без документа, який був би в інтересах і банків, і підприємств, і фірм, не можна наблизитися до масованого кредитування МСБ.

Другою причиною, яка стримує кредитування, є те, що в даний час український банківський сектор безпосередньо залежить від дій і рішень державних банків. На сьогодні частка таких фінансових установ становить 52%, тобто більше половини.

Для ефективного залучення клієнтів у державних банків є чимало можливостей. Проте переважання державного банківського сектора над приватним практично не впливає на ефективність кредитування дрібного і середнього бізнесу. І все ж державні банки є серйозними гравцями на всьому фінансовому ринку країни.

Якщо подивитися на те, якіж банки сьогодні активно кредитують МСБ, на перших місцях цих рейтингів будуть саме державні фінансові установи (табл. 2.2) [44].

Таблиця 2.2

Рейтинг кращих умов кредитування підприємств малого і середнього бізнесу України вітчизняними банками, %

Банк	Ставка	Разова комісія	Щомісячна Комісія	Перший внесок
Ощадбанк	20,15	0,20	—	від25
Приватбанк	20,0	—	0	від0
ТАСкомбанк	24,0	1,00	—	від20
Укргазбанк	26,0	1,00	—	від0

Максимальна активність спостерігається в агросекторі. У Приват Банку, наприклад, при покупці в кредит агротехніки діють програм державної компенсації від 25% до 40% вартості техніки або обладнання українського виробництва. Додатково для фермерів, які обробляють до 500 га землі, діють програми компенсації відсотків по кредитах.

Інтерес до цього напрямку почали проявляти навіть ті гравці, які раніше не асоціювали себе з агросферою. Зокрема, у 2019 році роботу з цим сегментом почав Укрсіббанк, який запустив пілотний проект кредитування сільгоспвиробників за підтримки ІФС. Сфокусувався на агрокредитуванні і Банк Кредит Дніпро. А ПУМБ вдалося за рік наростити кредитний портфель агровиробників більш ніж в два рази. Це стало можливим завдяки вдосконаленню кредитного процесу і, як наслідок, скорочення термінів прийняття рішень по кредитним проектам. Також був спрощений пакет документів, потрібний для розгляду звернень агроклієнтів.

Отже, у минулому році все більше банків залучалися в роботу з сегментом МСБ. Крім держбанків, у числі найбільш активних гравців ринку кредитування МСБ учасники ринку називають Райффайзен Банк Аваль, Креді Агроколь Банк, Кредобанк, ОТП Банк, ПУМБ.

Разом з тим про кредитний бум говорити рано. суттєвого розвитку кредитних програм для МСБ поки не відбулося. Стримуючим фактором стала і жорстка монетарна політика Нацбанку, який протягом року декілька разів підвищував облікову ставку [44]. У результаті банки були змушені піднімати процентні ставки, відповідно, вартість кредитів ставала менш привабливою.

При достатньому забезпеченні і хорошому фінансовому стані позичальника мінімальна ставка могла перебувати на рівні 24-26% річних, тоді як кредити без застави МСБ банки прирівнювали до кеш-кредитів для населення, за якими ефективні ставки досягали 70-100%. За даними дослідження «50 провідних банків України» середня ставка по кредитах для висококласних позичальників становила 20,34% [44].

Можна відзначити попит і на документарні операції: щороку спостерігається стійке зростання обсягів банківських гарантій, а кредит векселів, випущених для українських компаній. Такі операції дешевше, ніж класичне кредитування.

У Нацбанку одним з ключових пріоритетів банківського бізнесу на 2021 рік називають повноцінне відновлення корпоративного кредитування та

продовження розчищення балансів від непрацюючих кредитів [44]. Одне із завдань у більшості банків – формування якісного портфеля. Банки не тільки активно залучають нових клієнтів, але і пропонують акційні умови кредитування для діючих клієнтів і відкривають для них доступ до спеціальних програм, спрямованих на підтримку і розвиток бізнесу. В умовах зростаючої конкуренції учасники ринку змушені шукати шляхи зниження процентної ставки.

Підсумовуючі вищезазначене, можна зробити висновок, що поступове відновлення економіки збільшує потреби у кредитних коштах. Банки вимушені поступово зменшувати вартість кредитів і намагатися не погіршувати нецінові умови кредитування. Проте відсоткові ставки залишаються достатньо високими, чим відлякують значну частину населення від залучення банківських кредитів. Також важливе завдання – розвиток в Україні альтернативних способів забезпечення кредитів, зокрема страхування фінансових ризиків, заснування гарантійних фондів чи надання державних гарантій тощо.

2.2. Стан розвитку ринку банківського споживчого кредитування в Україні

Кредитування населення в Україні на сьогоднішній день є перспективним напрямом діяльності банків як у теорії, так і на практиці, адже кредитори можуть за допомогою цього перетворити свої тимчасово вільні кошти в дохідні активи. Процес формування ринкових відносин в економіці України об'єктивно обумовлює необхідність підвищення ролі банківського кредиту у забезпеченні суб'єктів господарювання та фізичних осіб грошовими ресурсами.

Показником, який характеризує розміри кредитної діяльності є частка кредитів у відсотках до ВВП (табл. 2.3) [42; 43; 44].

Таблиця 2.3

Частка банківських продуктів у валовому внутрішньому продукті
України, млрд. грн

Період	2018	2019	2020	2021	2022
Обсяг ВВП	3558,7	3974,6	4194,1	5459,6	5191,0
Кредитний портфель, усього	1118,9	1061,9	980,5	1067,8	1075,3
Кредити, надані суб'єктам господарювання	915,6	845,6	770,2	803,1	823,5
Кредити, надані фізичним особам	203,3	212,1	203,8	239,6	225,7

Як видно з табл. 2.3, обсяг ВВП, зріс у 2022 році в порівнянні з 2020 роком на 9,9%. «Макроекономічна стабілізація, що сприяла переходу до зростання, була забезпечена низкою чинників. По-перше, програма співпраці з МВФ забезпечила зовнішній «маяк» стабільності. По-друге, перехід України до помірної фіскальної дефіциту сприяв передбачуваності фінансового ринку. По-третє, зростання заробітних плат сприяло посиленню зростання споживчого попиту, що відігравав ключову роль в економічному зростанні. По-четверте, політика інфляційного таргетування та стимульоване нею сповільнення споживчої інфляції сприяли динаміці споживчого попиту через посилення купівельної спроможності національної валюти» [43].

Середні темпи збільшення споживання домогосподарств у 2018-2022 роках становили близько 8% у реальному вимірі, що і було основним рушієм зростання ВВП України у досліджуваній період. Цьому сприяло активне відновлення реальних наявних доходів населення, що становило в середньому 7,6% на рік.

Оцінюючи ситуацію на ринку банківського споживчого кредитування, можна зазначити, що починаючи з 2019 року відбулося його поступове зростання, але протягом 2022 р. відбулося зниження на 13,9 млрд.грн у порівнянні з 2021 роком. Так, у 2020 р. більшість кредитів (80,3%) банківські установи надавали суб'єктам господарювання, у той час як кредити фізичним

особам становили 19,7% у кредитному портфелі банківських установ.

У 2019 році обсяги кредитів, наданих фізичним особам, дорівнювали 212,1 млрд грн., тобто протягом року вони зменшилися на 4,1% (у порівнянні з 2018 роком кредити фізичним особам знизилися всього на 0,2%). Обсяги кредитів, наданих суб'єктам господарювання, у 2020 р. зменшилися на 46 млрд грн. у порівнянні з 2019 р., а у порівнянні з 2018 роком кредити суб'єктам господарювання знизилися на 84 млрд грн.

Отже, в структурі банківського кредитного портфеля переважають кредити не фінансовому корпоративному сектору, частка кредитів споживчому сектору (фізичним особам) є меншою, а кредити іншим секторам складають менше 1% кредитного портфеля (рис. 2.5).

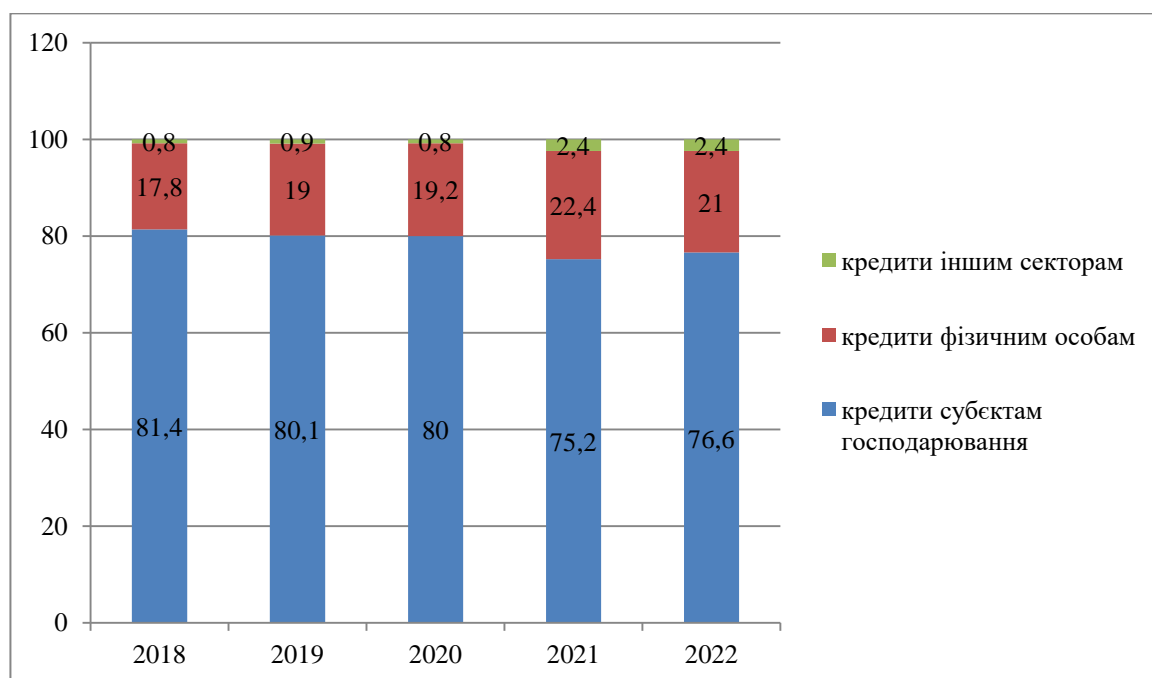

Рис. 2.5. Структура банківського кредитного портфеля у 2018–2022 рр.,%

Найбільшою популярністю користуються і відповідно значними за обсягами є споживчі кредити, що надаються на триваліший період. Так, у 2020 р. обсяг споживчих кредитів становив 68% від усіх наданих кредитів фізичним особам, що на 66584 млн. грн. більше, ніж кредити, надані на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості (рис. 2.6) [44].

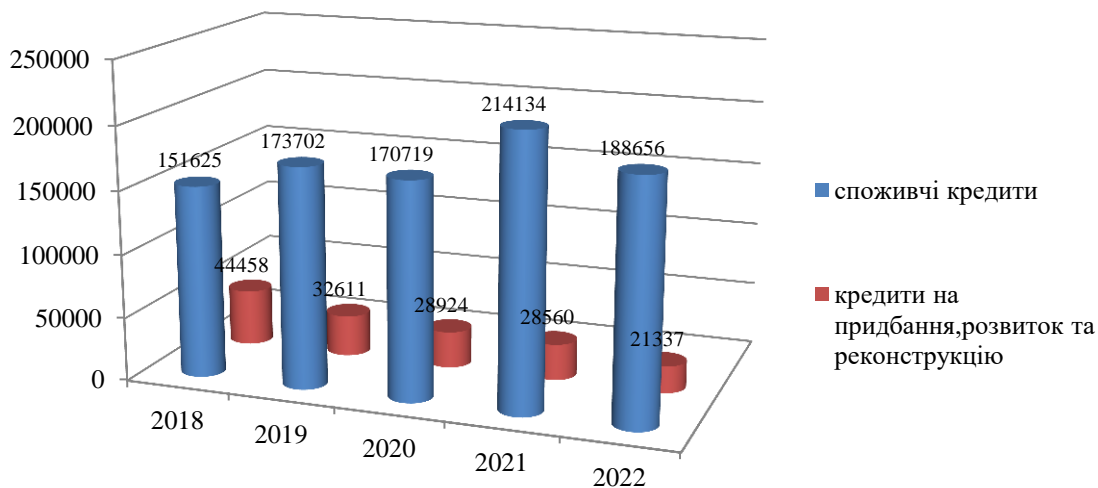

Рис. 2.6. Обсяги наданих кредитів домашнім господарствам за цільовим спрямуванням, млн. грн.

«Варто зазначити, що близько 30-50% виданих кредитів були спрямовані на купівлю побутової, аудіо та відеотехніки та видавались в основному в торговельних мережах. Найбільш розповсюджена сума купівель у кредит становить 2500-4000 грн. Близько 80% усього ринку споживчого кредитування сконцентровано у великих торговельних мережах» [45].

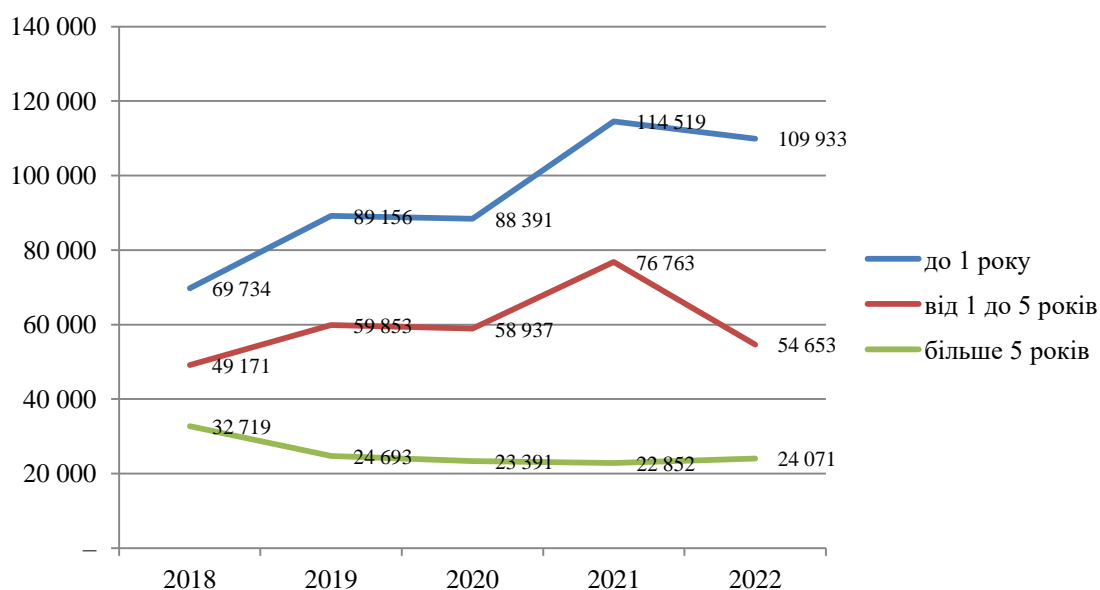

Рис. 2.7. Обсяги наданих споживчих кредитів за строками погашення, млн.грн.

Із сукупного обсягу споживчих кредитів, наданих банківськими установами домашнім господарствам у 2022 р. – 24 071 млн. грн. або 37,3% склали кредити на строк, більший ніж 5 років (рис. 2.7). Зниження частки кредитів фізичним особам у загальних обсягах кредитування можна пояснити високою вартістю таких кредитів, про що свідчать дані Національного банку України стосовно середньозважених ставок за кредитами домашнім господарствам (рис. 2.8). Так з 2018 року по 2022 рік середні ставки за кредитами домашнім господарствам зменшилися з 30,4% до 29,9%, тобто середня ставка знизилася на 0,5 %. Хоча у 2019 році ставка виросла на 1,7%, таке зростання вартості кредитів фізичним особам пояснюється їх ризикованістю

Таблиця 2.4 –

Кредити, надані домашнім господарствам, у розрізі валют, у 2018-2022 роках

Роки	Усього, млрд. грн.	У національній валюті		В іноземній валюті	
		млрд. грн.	%	Млрд .грн.	%
2018	201,1	151,7	75,4	49,4	24,6
2019	212,5	185,4	87,2	27,1	12,8
2020	206,5	188,1	91,1	18,4	8,9
2021	254,4	252,9	99,4	1,5	0,6
2022	221,1	220	99,5	1,1	0,5

У 2022 році кредитна заборгованість фізичних осіб в національній валюті зменшилася на 4,2%, а в іноземній на 8,6%. Відповідно частка кредитів у національній валюті в загальному обсязі наданих домашнім господарствам кредитів збільшилася, а в іноземній валюті знизилася.

На сьогоднішній день недостатня увага вітчизняних банків до споживчого кредитування в Україні має і об'єктивні, й суб'єктивні чинники. Головні з них, безсумнівно, пов'язані з нестабільністю економічного розвитку і неврегульованістю законодавчо-правових ініціатив

2.3. Проблеми розвитку банківського споживчого кредитування

Дослідження показало, що ринок кредитування продовжує відчувати низку проблем, пов'язаних з різними чинниками. Для вирішення проблем на ринку споживчого кредитування потрібно спочатку дослідити причини, які породжують ці проблеми. Їх розподіляють на зовнішні та внутрішні причини (рис. 2.9)

Рис. 2.9. Причини, які призводять до проблем у сфері споживчого кредитування в Україні

Одна з проблем розвитку банківського споживчого кредитування полягає у зростанні проблемної заборгованості. Дані НБУ щодо непрацюючих кредитів свідчать про зростання їх обсягів у портфелях банків. На сьогодні 31 банк України порушує нормативи НБУ (згідно з даними регулятора про виконання банками економічних нормативів), а це лише посилює проблему неповернення кредитів на тлі зростання недовіри до банківської системи в

цілому.

Встановлена норма визначає, що «непрацюючі» кредити повинні становити не більше 30% всього кредитного портфеля банку, тоді як за фактом в Україні не повертається кожна друга позика – у середньому співвідношення становить 57,4%. У 2020 році масштабну роботу провели державні банки: за рік вони списали 30,6 млрд у гривні та 3,1 млрд у доларовому еквіваленті. Це дозволило їм знизити частку непрацюючих кредитів з 63,5% у 2018 року. Тобто частка непрацюючих кредитів поступово скорочується.

На сьогодні всі непрацюючі кредити визнані банками, рівень покриття їх резервами постійно зростає та становить приблизно 98% (рис. 2.10) [44].

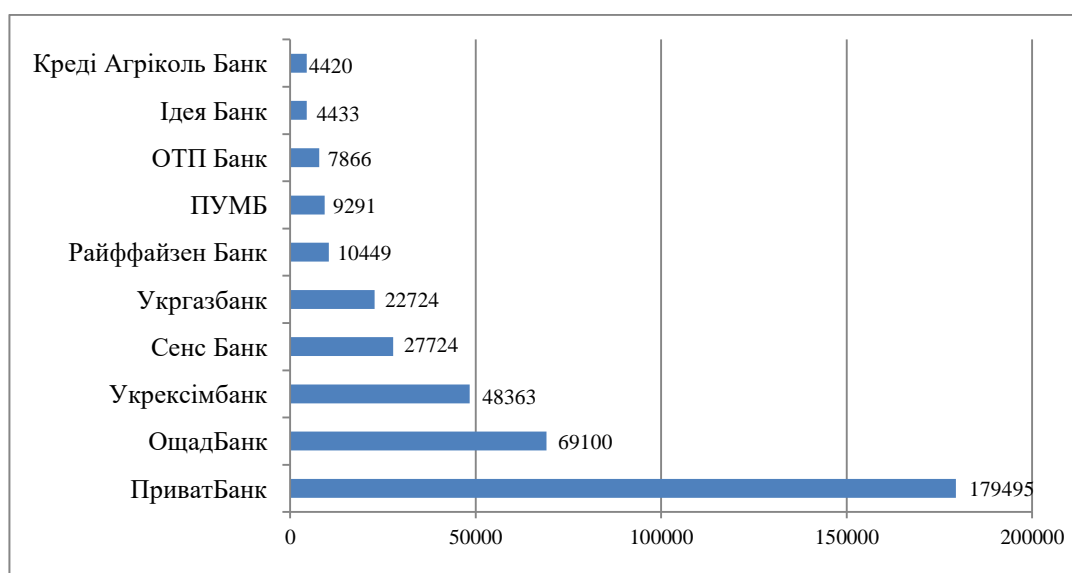

Рис. 2.10. Топ-10 банків з найбільшою кількістю непрацюючих кредитів, млн. грн.

Проте все ще велика частка непрацюючих кредитів є тягарем для банківського сектору, особливо для державних банків, в яких сконцентровано понад 70% NPL сектору (рис. 2.11) [44]. В 2022 році частка непрацюючих кредитів (NPL) у банківському секторі зростає до 38%. Обсяг непрацюючих кредитів за березень – грудень 2022 року збільшився на 127 млрд грн до 432 млрд грн.

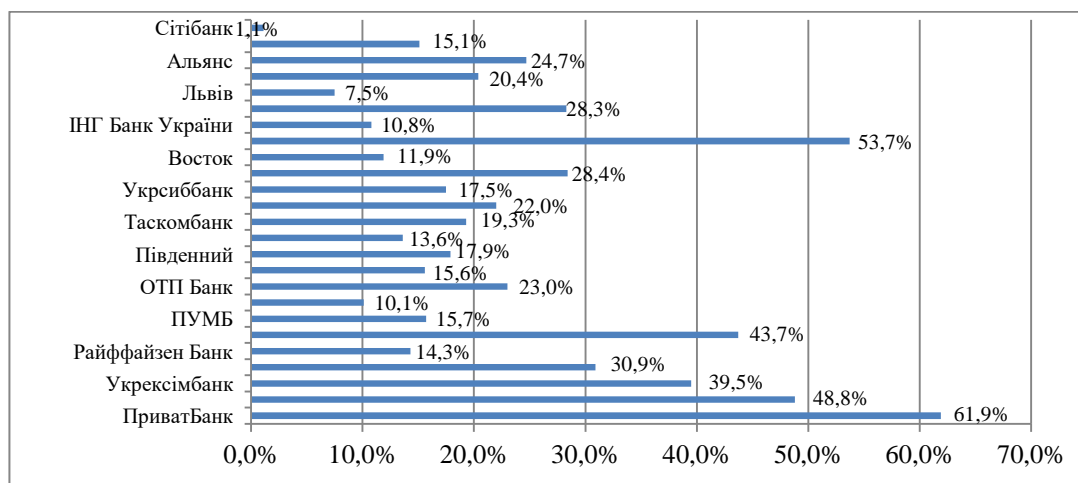

Рис. 2.11. Частка непрацюючих кредитів (NPL) топ-25 банків за обсягом кредитного портфеля, %

Висока частка NPL – результат практики кредитування пов’язаних осіб, що припинили обслуговувати кредити під час кризи. Проте обсяг резервів, сформованих банками під кредити та іншу заборгованість клієнтів, за 5 останніх років (з 2018 р. по 2022 р.) майже не змінився і залишається на високому рівні – близько 50% валового кредитного портфеля. При цьому резерви за кредитами юридичним особам у 2020 р. незначно збільшились (+1,4%), а за кредитами фізичним особам – зменшились (- 6,2%)

«Наразі, очевидно різна динаміка показників ліквідності та кредитування демонструє відсутність пропорційного зв’язку між цими категоріями в реаліях українського ринку. Дефіцит ліквідності може бути обмежуючим чинником для кредитування. Але в умовах достатньої та навіть надлишкової ліквідності квола динаміка кредитування реального сектору (підприємств і домогосподарств) зумовлена не відсутністю достатньої пропозиції грошей з боку банків, а слабкістю платоспроможного попиту на кредити та високими ризиками» [45].

«Такий стан речей, у свою чергу, є наслідком дії низки взаємопов’язаних чинників, зокрема: хронічної слабкості захисту прав кредиторів та інвесторів (підвищує вимоги до ділової репутації потенційних позичальників та застави, зумовлює високу премію за ризик у складі процентної ставки за кредитом);

низького рівня генерації нового бізнесу та зростання діючого бізнесу (перешкоджає появі нових якісних позичальників або збільшенню кредитоспроможного попиту з боку існуючих); високого рівня тінізації економіки (масова практика приховування структури та реальних показників діяльності бізнесу призводить до неможливості достовірної оцінки банками кредитоспроможності значної кількості клієнтів, які за інших обставин могли б претендувати на банківське фінансування); високого боргового навантаження на наявних корпоративних позичальників (за кредитованості)» [45].

Також актуальною залишається проблема збитковості українських банків. За підсумками 2020 року українські банки отримали 43,35 млрд грн чистого прибутку. За даними НБУ, найприбутковішим став державний ПриватБанк, а найзбитковішим — державний Укрексімбанк (рис. 2.13).

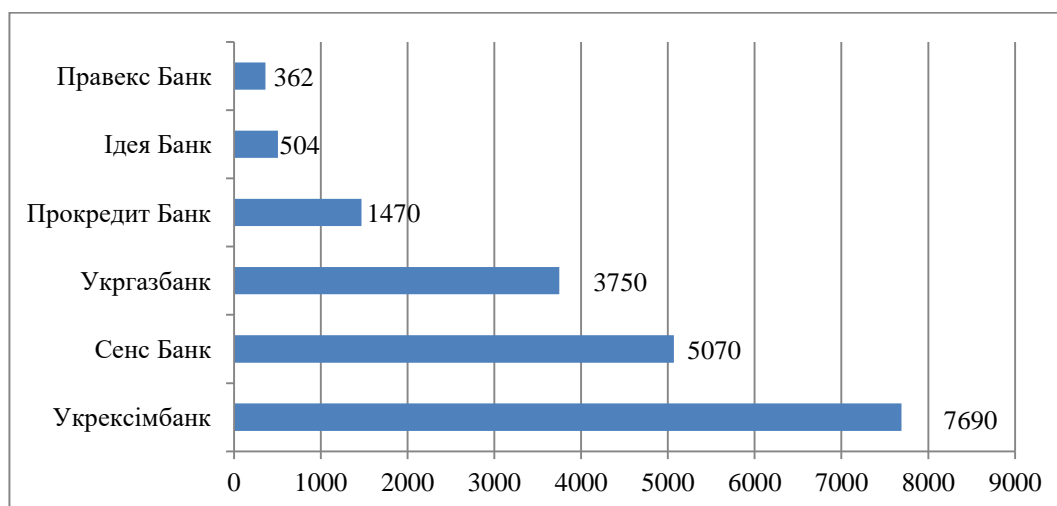

Рис. 2.13. Найбільш збиткові банки України у 2022 р., млн. грн

«Крім зазначеного, не найкращі в Україні справи з іпотекою. У розвинених країнах іпотечні кредити складають основу портфеля кредитів домогосподарствам. Так, за даними European Credit Research Institute за 2022 рік, в ЄС частка кредитів на придбання житла у загальному обсязі кредитів домогосподарствам становила»: 78,8% у країнах EU-15 (країни, які приєдналися до ЄС у період до 2004 року); 68,1% у нових країнах – членах ЄС (країни, які приєдналися до ЄС після 2004 року) [70].

«Для порівняння, в Україні кредити на придбання нерухомості

складають лише 15,9% узагальному портфелі кредитів в домогосподарствах. Або 6,6%, якщо виключити з розрахунку кредити в іноземній валюті (з 2008 року кредити фізичним особам видаються виключно у національній валюті, а портфель «валютних» іпотечних кредитів фактично був заморожений у балансах банків через мораторій на звернення стягнення на предмет застави). На ринку іпотечного кредитування працює до десяти банків, та їхня кількість практично не змінюється вже кілька років» [69].

«Настільки великий розрив між Україною та Європою у пропорціях та ролі іпотечного кредитування свідчить про великий потенціал цього сегменту в нашій країні, а з іншого боку – про потужні перешкоди для його розвитку. Дія ризиків економічного характеру в іпотечному кредитуванні виражається у збільшенні вартості кредитів, а також в обмеженні кола потенційно кредитоспроможних позичальників. Ключовою особливістю житлової іпотеки є великі розміри індивідуальних кредитів (порівняно з регулярним доходом позичальника), і, як наслідок, тривалі строки погашення, які можуть вимірюватись десятками років. Ці особливості зумовлюють більшу чутливість іпотечного кредитування, порівняно з іншими видами кредитування, до розміру процентних ставок» [45].

Для інтенсивного розвитку іпотеки необхідні стабільно низькі процентні ставки, які не створюють надмірного фінансового навантаження на позичальників протягом тривалого строку погашення кредитів. Обов'язковими передумовами для цього є фінансова стабільність та низька інфляція на співвідносному із строком кредитування горизонті.

Дія ризиків юридичного характеру в іпотечному кредитуванні полягає у неможливості або істотному ускладненні для банків-кредиторів реалізації власних прав за договорами іпотеки і виражається у:

- посиленні банками вимог до предмету іпотеки (через низький рівень відшкодування за рахунок предмета іпотеки);
- обмеженні доступу до іпотечних кредитів певних категорій кредитоспроможних позичальників;

- збільшенні вартості кредитів за рахунок високої «премії за ризик» у складі процентної ставки за кредитом (втрати банків від неповернення кредитів фактично відшкодовуються за рахунок позичальників, які виконують свої зобов'язання).

У процесі надання кредитів перед будь-яким банком постає необхідність оцінки кредитоспроможності позичальника. Її достовірність істотно впливає як на результати конкретних кредитних угод, так і на ефективність кредитної діяльності банку загалом. Точність оцінки важлива й для позичальника, адже від цього залежить рішення про надання позики та про її можливий обсяг. Але частка українських банків не має системи оцінки кредитоспроможності позичальників.

Наслідком систематичних помилок в оцінці кредитоспроможності позичальників може бути погіршення якості кредитного портфеля, через що банк буде змушений збільшувати витрати на додаткове резервування. У кращому випадку це призводить до погіршення фінансового стану банку, у гіршому – до його банкрутства.

Також не можна заперечувати, що негативний вплив на стан ринку споживчого кредитування в країні дуже впливає настрій самих позичальників. Опитування НБУ виявило ставлення українців до кредитів. Результати дослідження показали, що більше половини громадян (59% опитаних) вважають кредити «прямою дорогою в боргову яму». Частка тих, хто висловився за кредит, виявилось вдвічі менше: лише 20% респондентів вважають кредит способом вирішення багатьох проблем [44].

Дослідники переконані, що причиною такого ставлення є низький рівень фінансової грамотності населення, хоча викликати таку негативну реакцію з боку населення можуть і недобросовісні учасники кредитного ринку. Негативно щодо кредитів висловлювалися переважно громадяни, яким уже доводилося стикатися з ними.

Але незважаючи на негативне ставлення до споживчих кредитів громадяни продовжують купувати товари та послуги у кредит. За останні роки

близько 60% громадян скористалися кредитами [43]. Для більшості з них кредит є способом вирішення проблеми, особливо якщо йдеться про купівлю дорогих речей. Для інших вагомим аргументом на користь кредитує той факт, що взяти кредит буває набагато вигідніше, ніж збирати гроші.

Ще однією негативною тенденцією у розвитку банківського споживчого кредитування стає розширення масштабів діяльності небанківських структур, в тому числі із сегменту тіньового банкінгу.

Отже, дослідження дозволило визначити такі проблеми розвитку банківського споживчого кредитування: зростання проблемної заборгованості; збитковість українських банків; проблеми з іпотекою; недосконала оцінка кредитоспроможності позичальника; настрої позичальників; розширення масштабів діяльності небанківських структур, в тому числі із сегменту тіньового банкінгу.

Таким чином, підбивши підсумки, можна дійти висновку, що споживче кредитування в Україні – один із перспективних напрямів кредитування, що обумовлено високим попитом та привабливістю споживчих кредитів. Але хоча кредитний портфель у банківській системі перебуває у фазі активного розвитку, існує чимало проблем розвитку банківського споживчого кредитування.

Висновок до розділу 2

Аналіз сучасних тенденцій розвитку кредитного ринку в Україні та стан розвитку ринку банківського споживчого кредитування в Україні показав, що за 2018-2022 роки кількість банківських установ має тенденцію до зменшення, відповідно кількість банків з частковим іноземним капіталом також зменшуються, проте із 100% іноземним капіталом кількість банків майже не змінюється. Суттєве зростання прибутковості банківської системи у минулому році стало можливим за рахунок зменшення відрахувань у резерви при

стабільному зростанні процентного та комісійного доходів. Банки України у 2020 р. надали кредитів на 1035 млрд грн., що на 83,5 млрд грн. менше, ніж у 2018 році, та на 54,3 млрд грн. менше, ніж у 2019 році. Тобто на тлі пандемії показник наданих кредитів уперше за три роки продемонстрував негативну динаміку. В структурі банківського кредитного портфеля переважають кредити нефінансовому корпоративному сектору, частка кредитів споживчому сектору (фізичним особам) є меншою, а кредити іншим секторам складають менше 1% кредитного портфеля. Найбільшою популярністю користуються і відповідно значними за обсягами є споживчі кредити, що надаються на триваліший період. Варто зазначити, що близько 30-50% виданих кредитів були спрямовані на купівлю побутової, аудіо та відеотехніки та видавались в основному в торгівельних мережах.

Дослідження показало, що ринок кредитування відчуває низку проблем, пов'язаних з різними чинниками. Одна з проблем розвитку банківського споживчого кредитування полягає у зростанні проблемної заборгованості. На сьогодні 31 банк України порушує нормативи НБУ. Також актуальною залишається проблема збитковості українських банків. Загалом 11 з 73 діючих банків показали збитки на 4,81 млрд грн. Крім зазначеного, не найкращі в Україні справи з іпотекою. У процесі надання кредитів перед будь-яким банком постає необхідність оцінки кредитоспроможності позичальника. Її достовірність істотно впливає як на результати конкретних кредитних угод, так і на ефективність кредитної діяльності банку загалом. Точність оцінки важлива й для позичальника, адже від цього залежить рішення про надання позики та про її можливий обсяг. Але частка українських банків не має системи оцінки кредитоспроможності позичальників. Ще однією негативною тенденцією у розвитку банківського споживчого кредитування стає розширення масштабів діяльності небанківських структур, в тому числі із сегменту тіньового банкінгу.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Зарубіжний досвід розвитку банківського споживчого кредитування

Зміни, що відбулися за останнє десятиріччя в діяльності багатьох світових банків, пов'язані з глибокими структурними перетвореннями, що обумовили наступні явища: сек'ютеризація; інтернаціоналізація капіталів; звуження сегментації Активів.

На сучасному етапі розвитку, коли міжбанківська конкурентна боротьба в галузі кредитування досягла великого напруження, іноземні банки прагнуть задовольнити потреби власних клієнтів та залучити нових клієнтів за допомогою розширення переліку банківських послуг і підвищення якості обслуговування [69]. Отже, найближчими роками на міжнародному ринку очікується більш жорстока конкуренція серед світових банків та інших фінансових інститутів, котрі обслуговують фізичних осіб.

Із діючої зарубіжної практики споживчого кредитування іноземними комерційними банками зробимо висновок щодо тенденцій розвитку банківського споживчого кредитування у нашій країні (рис. 3.1) [38]. Тобто, доцільним є запозичення зарубіжного досвіду і використання для подальшого удосконалення організації споживчого кредитування українськими комерційними банками, що сприятиме розвитку як кредитної системи в цілому, так і споживчого банківського кредитування в Україні зокрема.

«У розвинених країнах з ринковою економікою функціонує система державного регулювання банківської діяльності. У деяких із них вона існує вже понад століття, а в інших сформувалася нещодавно. У світовій практиці немає єдиного підходу до інституційної побудови системи банківського

регулювання. Значною мірою вона визначається особливостями соціально-економічного та історичного розвитку країни, характером і традиціями банківської системи, а також політико-правовими чинниками. До таких чинників належать законодавчо-інституційні реформи, які почали здійснюватися з кінця 60-х років минулого століття у більшості країн з високим рівнем розвитку економіки. Як наслідок, цей період характеризується дерегламентацією американських ринків, спрямованих на підвищення їх конкурентоздатності в порівнянні з європейськими ринками» [45].

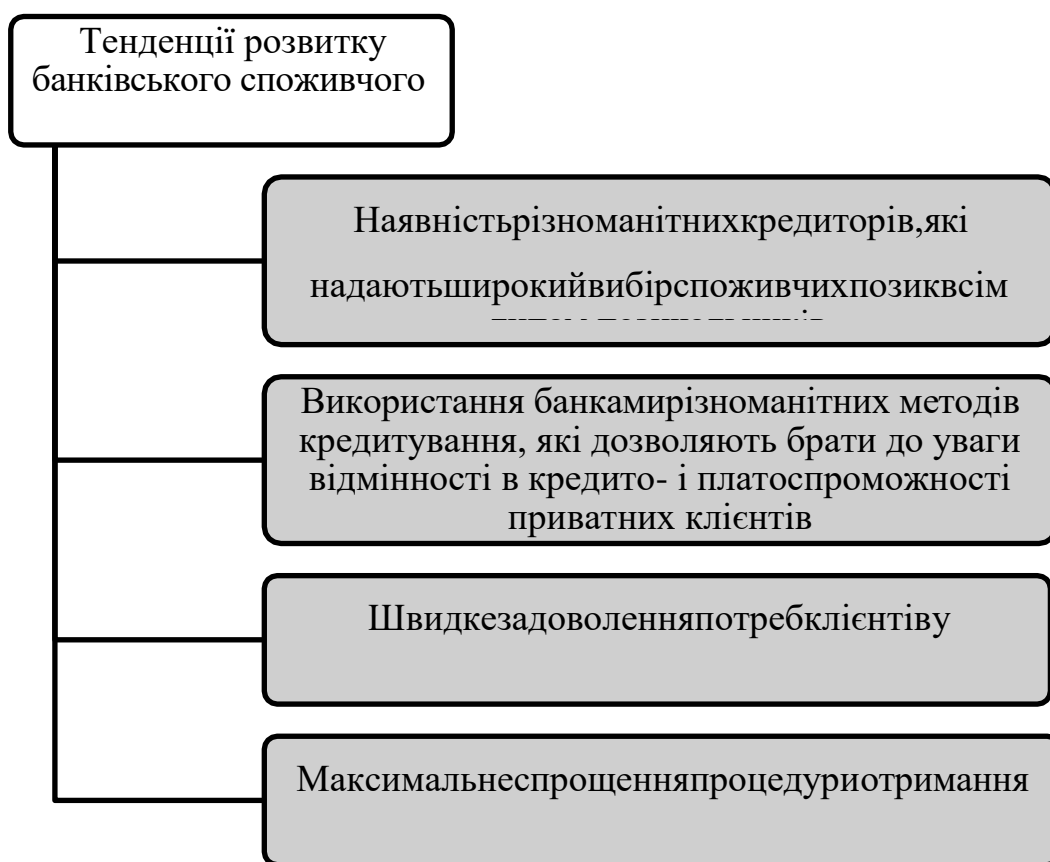

Рис. 3.1. Тенденції розвитку банківського споживчого кредитування у світі

«З метою попередження можливих конкурентних переваг Америки, європейські фінансові центри розпочали лібералізацію власних фінансових центрів. Впроваджені заходи з одного боку сприяли наближенню фінансових послуг банківських установ до потреб клієнтів, а з іншого боку загострили конкуренцію за змусили банки шукати нові форми ринкової експансії» [11].

Особливістю банківської системи Англії є наявність дисконтних

(облікових) будинків – білль-брокерів. Через них банк Англії кредитує інші комерційні банки, хоча в останні роки їх роль знижується. Друга особливість полягає в тому, що в Англії досить велика кількість ліцензованих організації, які приймають депозити. На практиці будь-яка організація, перш ніж отримати статус банку, повинна пройти випробувальний термін в якості даної організації.

«В США, наприклад, при гарантуванні зобов'язання протягом тривалого періоду часу застосовувалася практика, коли підприємства-позичальники перед отриманням позики повинні були сформувати в банку депозит на певну суму. Зазвичай використовувався принцип: «10 + 10». Він означав, що позикоотримувач до отримання позики утворював депозит в розмірі 10% дозволеної позички, другі 10% він вносив на депозитний рахунок після видачі позики» [69].

Таким чином, гарантією своєчасного погашення кредиту служив власний депозит підприємства-позичальника в розмірі 20% отриманої позики. Однак в цьому випадку гарантія дозволяє лише частково захищати інтереси кредитора.

«У США гарантії надаються також спеціальними урядовими організаціями, що володіють цільовими фондами. Однією з таких організацій є Адміністрація у справах дрібних підприємств, яка має цільову програму їх розвитку. 90% позик цим підприємствам видається під гарантію зазначеної адміністрації. Причому за кредит стягується пільгова плата, зокрема процентна ставка, нижче на 1 - 1,5% в порівнянні з тією, яка береться за кредит, наданий без гарантії» [69].

Банки Німеччини використовують загальну і глобальну цесії. Загальна цесія означає, що позичальник зобов'язується перед банком регулярно уступати вимогам з поставки товарів або надання послуг на певну суму. При цьому право банку на отримання грошових коштів у погашення наданого кредиту виникає не в момент укладання договору про спільну цесію, а з моменту передачі в банк вимог або списку дебіторів.

«При глобальній цесії позичальник зобов'язаний поступитися банку всіма існуючими і знову виникаючими вимогами до конкретних клієнтів протягом певного періоду часу. Цей вид відступлення вимог вважається кращим. З метою зниження ризику при використанні цієї форми забезпечення повернення кредиту банк вимагає робити поступку вимог на суму, значно більшу, ніж величина виданого кредиту. При загальній та глобальній цесії максимальна сума кредиту становить 20 - 40% від вартості відступлених вимог» [70].

Іноземні банки для оцінки кредитного ризику використовують відповідні методики кредитного рейтингу, які є сукупністю оцінних параметрів кредитоспроможності позичальників. Для даних методик характерним є порівнянність та комплексність всього різноманіття чинників кредитних ризиків.

Цікавий досвід Німеччини щодо оцінки ризику різних форм забезпечення повернення кредиту з використання банками системи трибальної оцінки ефективності різних форм забезпечення повернення, у відповідності до якої встановлюється максимальний ліміт кредитування.

Найбільша кількість балів, що означає найбільшу ефективність, мають: іпотека і застава депозитивних вкладів. У цих випадках має місце порівняно високий розмір максимальної суми кредиту. У той же час складність оцінки іпотеки знижує максимальний рівень кредиту.

Нижчу оцінку в балах отримують поручительство і застава цінних паперів. Максимальна сума кредиту при наявності поручительства при високій кредитоспроможності поручителя може досягати 100%. Якщо ж кредитоспроможність поручителя сумнівна, ступінь ризику зростає і тому банк може знизити суму наданого кредиту в порівнянні з сумою, вказаною в договорі про поручительство або в гарантійному листі.

Найнижчий бал у зв'язку зі збільшенням ризику повернення кредиту мають поступка вимозі передача права власності. Для цього в момент розгляду кредитної заявки в банківській практиці Німеччини здійснюють

аналіз конкретного позичальника на предмет ризику позики, що видається. В якості критеріїв ризику використовують два показники: фінансовий стан позичальника та якість наявного у нього забезпечення кредиту. Фінансовий стан позичальника в економічному житті Німеччини визначається за рівнем рентабельності у частині забезпеченості власними коштами.

Банки Великої Британії використовують для оцінки потенційного ризику неплатежів за кредитами методики «PARSEL» і «CAMPARI», що включають наступне (рис. 3.2) [53].

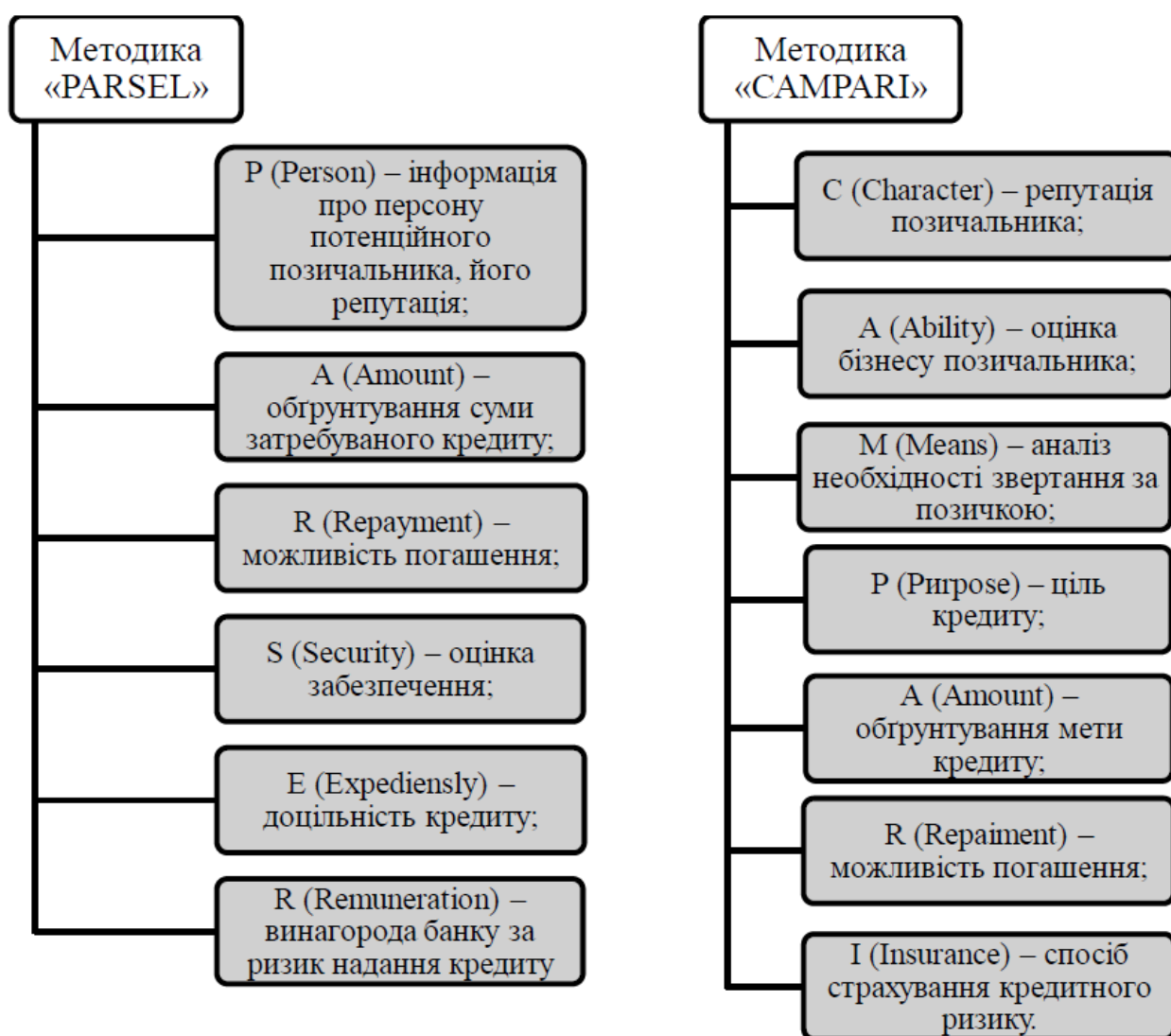

Рис. 3.2. Методика кредитування у Великій Британії

Банків США використовують «правило п'ятих С» (рис.3.3) [53].

Зазначені критерії «сі» деколи доповнюються шостим критерієм –6С

(control) – моніторингом законодавчого підґрунтя діяльності позичальника та його відповідності банківським стандартам.

Продумано використовуючи наведені методики, іноземні банки мінімізують кредитні ризики, оптимально організують кредитний процес, домагаються найбільш прийнятної якості кредитного портфеля.

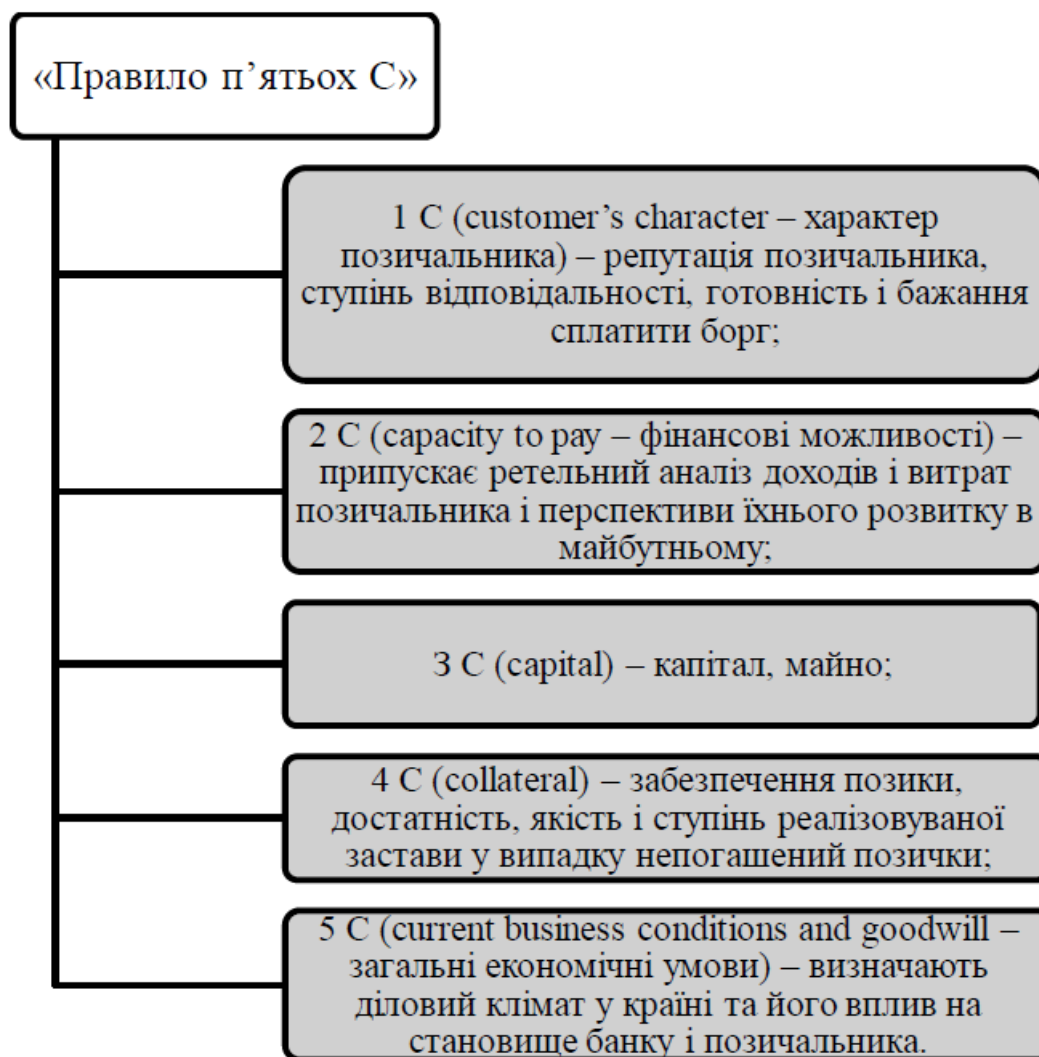

Рис. 3.3. Методика кредитування у США

В США для комерційних банків предметом відповідного аналізу є фактори, що формуються під впливом несприятливого економічного середовища, тобто група факторів, що не залежить від банківської діяльності: недосконалий початковий капітал підприємства, непродуманий менеджмент, високі рівні.

В даному аспекті корисним для оцінки кредитних ризиків є досвід іноземних банків із залучення незалежних рейтингових агентств. Рейтингові агентства мають у власному розпорядженні величезний об'єм інформації та досвід створення незалежних оцінок для всіх можливих варіантів ситуацій, в них відсутня будь-яка зацікавленість, окрім формування достовірних оцінок кредитних банківських ризиків.

Також іноземні банки широко застосовують проведення аудиторських перевірок кредитів. Контроль за великими проблемними кредитами може складатися з повторної перевірки фінансової й бухгалтерської звітностей, перевірки якості застав, документів та інше. При контрольній перевірці розглядаються питання щодо відповідності даного кредиту кредитній банківській політиці, оцінюються фінансово-економічний стан і кредитоспроможність позичальника. Важлива форма контролю за якістю кредитного портфеля, яку використовують іноземні банки, – це аудиторська перевірка кредитів. Дана перевірка проводиться спеціальним відділом та відрізняється від контролю кредитних інспекторів тим, що здійснюється працівником незалежної служби, що не пов'язана з кредитним відділом, негласно. Результат аудиторської перевірки відображається у відповідних звітах, які надаються керівникам банків. Аудитор, одночасно з оцінкою кредитного портфеля, надає рекомендації щодо удосконалення кредитної діяльності.

«Аналіз зарубіжного досвіду розв'язання проблем недоброякісних кредитів комерційних банків свідчить, що усунення сумнівної заборгованості з балансів комерційних банків – справа складна і потребує виважених підходів. До того ж, досвід ряду країн із перехідною економікою (Чехія, Румунія, Угорщина, Польща), що спромоглися суттєво зменшити обсяги безнадійної заборгованості у банківському секторі, доводить, що ефективна практична реалізація програм із поліпшення якості кредитних вкладень банків відбувалася за значної державної підтримки. Таким чином, використання в українських банках зарубіжного досвіду вдосконалення управління кредитною

діяльністю має тривати шляхом створення комплексного механізму управління кредитними ризиками, дія якого полягає в страхуванні від імовірних, небажаних відхилень фактичних результатів від прогнозованих за допомогою фінансових інструментів, котрі застосовують у світовій практиці. На нашу думку, в Україні має бути створено незалежні надійні рейтингові агентства або системи кредитних бюро, які вже давно діють за кордоном, і ефективність яких доведена. Шляхи активізації розвитку банківського споживчого кредитування в Україні» [45].

З урахуванням зарубіжного досвіду представляється доцільним виділити наступні шляхи активізації розвитку банківського споживчого кредитування в Україні:

- вдосконалення інформаційної складової;
 - розробка програм із системної організації споживчого банківського кредитування.

З метою поліпшення збору інформації про фінансові аспекти діяльності споживачів банківських послуг необхідна організація спеціалізованої дослідницької Програми з вивчення попиту на споживче кредитування. Цілями дослідницької Програми є:

- збір статистичної та бухгалтерської інформації для оцінки проблем доступу до фінансування, з якими стикаються споживачі;
- забезпечення необхідними відомостями співробітників міністерств і відомств (Мінеконом розвитку, Міністерства фінансів тощо).

Принцип функціонування Програми – об’єднання інформації, що надходить з різних джерел: Державної служби статистики, Мінеконом розвитку, Міністерства фінансів і Національного банку України. Координація співпраці даних відомств представлена на рис. 3.3. Партнерство цих організацій дозволить зібрати достатній обсяг відомостей про різні аспекти діяльності майбутніх споживачів, причому як про проблеми, що існують на стороні попиту, так і про проблеми, пов’язані з пропозицією фінансових послуг, зокрема,

кредитних

ресурсів. Згодом ці дані можуть бути проаналізовані співробітниками міністерств та відомств, відповідальними за розробку державної політики в області кредитування, і на основі вивчення реальних умов, в яких взаємодіють споживачі та їх кредитори, і дозволять зіставити досягнуті результати проведених заходів з цільовими показниками.

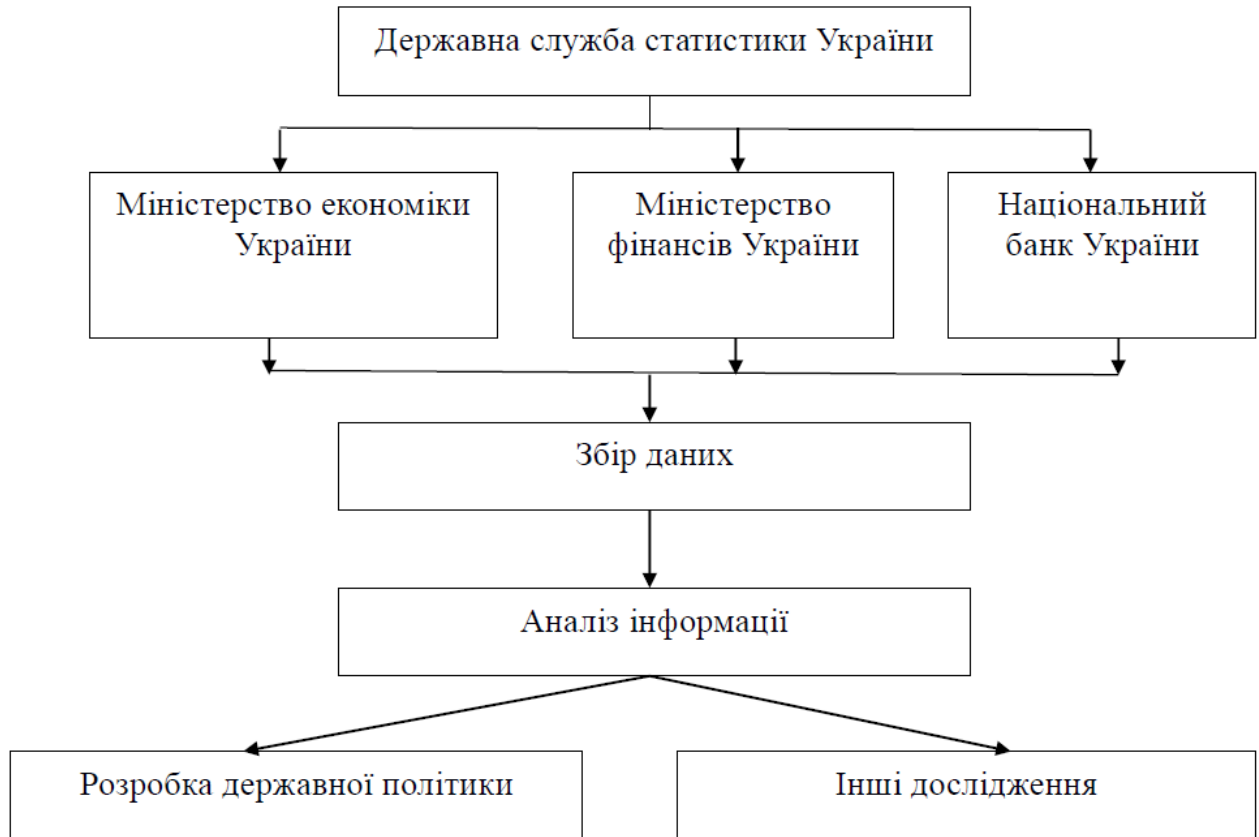

Рис. 3.3. Організаційна структура можливої Програми з вивчення області фінансування споживчих банківських послуг в Україні

Збір інформації повинен здійснюватися за трьома напрямками:

Збір детальних відомостей, що характеризують споживачів, які пред'являють попит на фінансові ресурси, з виділенням окремих їх груп на основі факторів, що впливають на фінансові потреби (зокрема, розмір доходів, сфера діяльності та ін.).

Збір відомостей, що характеризують пропозицію фінансових послуг на українському ринку, зокрема, даних про параметри кредитування, таких, як рівень процентної ставки, термін кредитування, необхідне забезпечення.

Володіючи масивами даних про фактори попиту і пропозиції, можна визначити, наскільки тачиніншаскладома впливає на доступ до кредитування або умови, на яких воно надається. При проведенні такого аналізу слід проводити зіставлення одночасно декількох змінних, вивчаючи таким чином вплив різних чинників на той чи інший параметр (наприклад, віку споживача і терміну кредиту на розмір процентної ставки, відсоток відмови у видачі кредиту). З огляду на те, що важливою умовою успіху проведення державної політики є оцінка результатів заходів, які вона в себе включає, необхідно на регулярній основі відслідковувати і вивчати споживачів, які скористалися кредитом з боку спеціалізованих структур, з тим, щоб визначити, перш за все шляхом порівняння фактичних результатів із запланованими, наскільки змінилося їхнє фінансове становище після прийняття відповідних заходів і як це допомогло їм у подальшому житті. Крім того, моніторинг одних і тих же споживачів банківських послуг у вибірці має ряд інших переваг.

Зокрема, він дозволяє приділяти особливу увагу найбільш динамічно розвиваючись, здатним внести максимальний внесок у прискорення темпів економічного зростання в країні, і визначити їх потреби у сфері позикового фінансування. Також стає можливим зібрати відомості про зміну фінансових потреб споживачів на різних стадіях їх життя та оцінити наслідки відмови у видачі кредиту. Проведення на регулярній основі опитувань дозволяє зробити висновки про ефективність заходів, що вживаються. В рамках розробки програм із системної організації споживчого кредитування перспективною формою організації процесу надання гарантій по кредитах з урахуванням розміру території країни, представляється дворівнева система гарантійної підтримки кредитування споживачів (рис. 3.4).

В рамках даної організаційної моделі метою діяльності Державного фонду контргарантій за кредитами є надання контр гарантій по кредитах, виданих споживачам у регіонах країни. Кошти Державного фонду контргарантій можуть бути виділені на спеціальному рахунку у державному банку, з якого вони витрачаються з метою надання контргарантій, розподіл фінансових

ресурсів здійснює банк При контролі за досягненням поставлених завдань

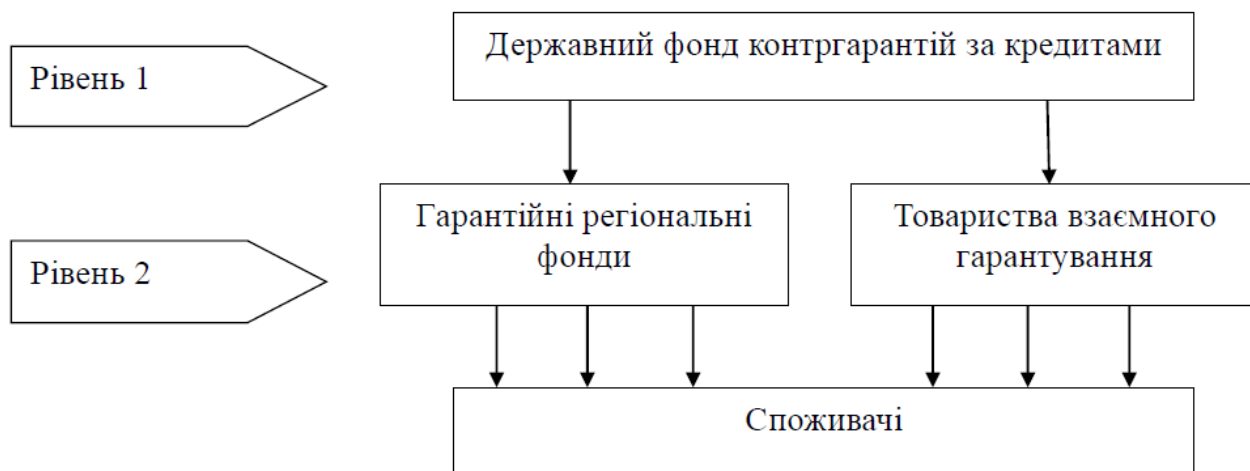

Рис. 3.4. Можлива організаційна модель системи споживчого кредитування за участю гарантійних установ

В рамках даної організаційної моделі метою діяльності Державного фонду контргарантій за кредитами є надання контр гарантій по кредитах, виданих споживачам у регіонах країни. Кошти Державного фонду контргарантій можуть бути виділені на спеціальному рахунку у державному банку, з якого вони витрачаються з метою надання контргарантій, розподіл фінансових ресурсів здійснює банк При контролі за досягненням поставлених завдань

З боку Міністерства економіки України, Міністерства соціальної політики України та ін. В якості покриття збитків Державний фонд контргарантій компенсує певну частину збитків гарантійній установі в разі невиконання своїх зобов'язань позичальником, при цьому обсяг покриття, що надається Державним фондом контргарантій, становить:

Мінімум 50% від величини гарантії з метою розподілу ризику між Державним фондом контргарантій і регіональною гарантійною установою;

75% в разі кредитування малих і середніх підприємств на стартовому етапі діяльності;

85% в разі іпотечного кредитування.

Для надання підтримки організаціям другого рівня гарантійним регіональним установам першочерговою мірою є створення законодавчої бази як необхідної передумови утворення та поширення в регіонах країни такої форми установ, як товариства взаємного гарантування, що має на увазі розробку і прийняття відповідного закону, який регламентує їх діяльність.

Для формування капіталу гарантійних установ необхідно законодавчо затвердити можливість використання таких джерел:

коштів з регіональних бюджетних джерел;

інвестицій приватного сектора;

кредитів банків;

доходу від розміщення коштів гарантійних установ на депозитах і в цінних паперах;

придбання часток у статутному капіталі (для товариств взаємного гарантування).

У процесі прийняття рішень з надання гарантій, щоб уникнути дублювання роботи, функції з аналізу заявки на отримання позики передаються кредитним експертам банків-партнерів. Гарантійна установа, у разі звернення до її послуг, може доповнити проведений аналіз оцінкою якісних факторів, заснованих на знанні місцевого середовища. При такій організації рішення про надання гарантій і самого кредиту будуть прийматися на місцях тими установами, які здатні краще оцінити заявки з урахуванням специфіки місцевого середовища, а покриття з боку Державного фонду контргарантій буде сприяти зниженню ступеня ризику при кредитуванні споживачів і, тим самим, розширенню його обсягів. До інших напрямків взаємодії гарантійної установи з банком можна віднести використання стандартних бланків документів для подачі заявок, делегування банку ряду повноважень, крім прийняття рішення про видачу кредиту, – моніторингу за виконанням зобов'язань, стягнення боргу в разі неплатежу тощо.

Базова величина гарантійної премії може становити 1-2% річних від розміру покриття в залежності від ступеня ризику по кредиту. Для забезпечення

інтересів пріоритетних і найбільш уразливих груп споживачів доцільно задіяти механізм субсидування вартості поручительства, завдяки якому субсидована величина комісії для даних категорій споживачів може скласти менше 1% річних від суми поручительства.

Інформаційна підтримка гарантійних програм забезпечується за рахунок поширення інформації про діяльність гарантійних установ у засобах масової інформації, а також через банки та інші організації й об'єднання. Тим самим максимальне число споживачів отримують можливість скористатися їх послугами.

Для розвитку кредитної кооперації необхідне формування законодавчої бази, що має на увазі, в першу чергу, узгодження і прийняття закону «Про кредитну кооперацію», в якому би передбачалося членство в кредитному кооперативі юридичних та фізичних осіб, при цьому закон повинен як створювати умови для розвитку діяльності вже створених кредитних кооперативів, так для і утворення нових, в тому числі за участю споживачів, а також створення кооперативів другого і подальшого рівнів.

Для формування капіталу кредитних кооперативів необхідно законодавчо затвердити можливість використання таких джерел:

- власних ресурсів кооперативу (фондів, сформованих за рахунок коштів пайовиків і отриманого прибутку);
- коштів із зовнішніх джерел (банківських кредитів, коштів приватних інвесторів, що залучаються за рахунок продажу часток участі в капіталі кооперативу, без права управління, з фіксованим доходом на період володіння такою часткою).

У сфері оподаткування з огляду на некомерційний характер діяльності кредитних кооперативів, доцільне оподаткування податку на прибуток нарахувань на паї членів кооперативу (розподіляються після покриття адміністративних витрат), але не доходів від здійснення кредитним кооперативом своєї основної діяльності, які належать не кооперативу (юридичній особі), а його пайовикам. Подвійне оподаткування повинно бути

виключено. Крім того, можливе введення податкової пільги – зниженої ставки податку на прибуток, отриманий в результаті участів кооперативі, зокрема, в перші роки членства, для залучення людей до кредитних кооперативів.

Для подолання проблеми обмеженості ресурсної бази кредитних кооперативів слід використовувати субсидування банківської відсоткової ставки за позиками, залученими кооперативом з метою розширення обсягів кредитування своїх членів. Крім того, в разі розміщення кредитним кооперативом у банку тимчасово вільних коштів, даний банк може надати кооперативу більш вигідні умови отримання грошових ресурсів.

Для оцінки ефективності стимулюючих заходів необхідне зіставлення кількісно виражених цільових показників та їх реально досягнутих значень. До подібних показників відносяться: число кредитних кооперативів та їх членів, величина їх активів, обсяги кредитування тощо.

Дані, необхідні підприємцям для створення кредитного кооперативу (з юридичної, фінансової, управлінської областей), можуть надаватися Фондами підтримки малого бізнесу, що діють у різних регіонах країни. Дані організації, як правило, володіють відповідною для цього інфраструктурою і, крім того, вже мають досвід освітньої роботи серед підприємців. При цьому в своїй роботі вони можуть організовувати спеціальні програми з навчання керівників кооперативу у сфері управління, оцінці бізнес-планів, а також надавати допомогу не тільки на початкових етапах створення кредитного кооперативу, а й далі, у процесі розвитку його діяльності, що сприяє зниженню відсотка банкрутств кооперативних організацій в перші роки після утворення. У країнах з розвиненим кооперативним рухом подібну інформацію можна знайти в різних джерелах: її надають, наприклад, самі кооперативи, їх професійні об'єднання тощо.

При проведенні досліджень ролі кредитної кооперації у споживчому кредитуванні необхідно враховувати, що, оскільки головною метою діяльності кредитних кооперативів є надання послуг своїм членам і

задоволення їх потреб, а неотримання максимального прибутку, то і в оцінці їх діяльності головним критерієм буде не показник прибутковості, а успіху вирішенні поставлених перед ними завдань, в т.ч. соціальних.

3.3. Удосконалення системи державного регулювання банківського споживчого кредитування в Україні

За останній рік відбувалося удосконалення системи державного регулювання банківського споживчого кредитування в Україні. У 19.03.2021 року був прийнятий в цілому Верховною Радою України Законопроект №4241 від 21.10.2020 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту боржників при врегулюванні простроченої заборгованості».

В результаті даний закон доповнено такими поняттями як «врегулювання простроченої заборгованості», «колекторська компанія», «реєстр колекторських компаній». Також до закону додано статтю 22, де зазначено яким чином юридична особа, яка має намір здійснювати діяльність колекторської компанії (крім фінансової установи) вноситься до Реєстру колекторських компаній, а також закріплюються усі необхідні документи, що подаються Національному банку України для зайняття колекторською діяльністю. Встановлюється, що рішення про включення заявника до Реєстру колекторських компаній або про відмову у включенні приймає Національний банк України не пізніше тридцятого робочого дня з дня подання повного пакета документів. Також Національний банк України у встановленому ним порядку займається і веденням цього Реєстру колекторських компаній. Окрім цього, законом пропонується наділити НБУ повноваженнями із здійснення нагляду за додержанням банками, іншими фінансовими установами та особами, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги, а також колекторськими компаніями законодавства про

захист прав споживачів фінансових послуг, у тому числі вимог до взаємодії зі споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимог до етичної поведінки).

1. У 2021 році прийнято Закон України №4399 від 18.11.2020 «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо реструктуризації зобов'язань за кредитами в іноземній валюті та адаптації процедур неплатоспроможності фізичних осіб)».

По-перше, до Податкового кодексу України додано таку ознаку безнадійної заборгованості, як заборгованість фізичних осіб, що залишилася непогашеною після задоволення вимог іпотекодержателя шляхом набуття права власності на предмет іпотеки.

По-друге, встановлюються ряд переваг і поступок з боку держави, а саме:

- Дохід, отриманий платником податку від відчуження житлової нерухомості внаслідок звернення стягнення банками на таке майно за договорами іпотеки, що забезпечують кредит, наданий в іноземній валюті, не оподатковується.

- В доходи, які не включаються до розрахунку загального місячного (річного) оподатковуваного доходу додаються основна сума боргу (кредиту), процентів та неустойки платника податку за кредитним договором платника податку, який не є пов'язаною особою з кредитором, прощеного (анульованого) кредитором за його самостійним рішенням, не пов'язаним з процедурою банкрутства до закінчення строку позовної давності, а також основна сума боргу (кредиту), процентів та неустойки за кредитним договором платника податку, прощена (анульована) кредитором у порядку, передбаченому законом про реструктуризацію зобов'язань за кредитом в іноземній валюті та/або Кодексом України з процедур банкрутства.

Отже, метою закону є збалансування оподаткування громадян України, які мають невиконані зобов'язання за кредитними договорами в іноземній валюті шляхом внесення відповідних змін до Податкового кодексу України, зокрема, через зменшення тиску на них у зв'язку зі стрімкими валютними

коливаннями.

Було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо споживчого кредитування та формування та обігу кредитних історій» № 891-ІХ, який парламент ухвалив 15 вересня 2020 року.

Документ передбачає віднесення кредитних договорів, що укладаються терміном до одного місяця, та договорів, загальний розмір кредиту за якими не перевищує однієї мінімальної заробітної плати, до споживчих кредитів та застосування до них вимог Закону України «Про споживче кредитування». Таким чином, створюються умови для належного регулювання швидко зростаючого ринку мікро кредитів, зокрема визначаються умови надання та внесення інформації про мікро кредити до Бюро кредитних історій.

Також законом встановлюється максимальна сукупна сума штрафів та пені, яка може бути нарахована за порушення виконання зобов'язань за такими кредитами у розмірі, що не перевищує подвійну суму отриманого кредиту.

Забороняється змінювати відсоткову ставку в гіршу для споживача сторону та застосовувати штрафи та пені за те саме порушення. Це захистить громадян від штрафів та пені, сума яких на сьогодні може в рази перевищувати суму кредиту.

Законодавчі зміни посилять захист споживачів мікrokредитів від необґрунтованого боргового навантаження, а також убезпечать кредиторів від несумлінних позичальників та, відповідно, сприятимуть зменшенню частки проблемної заборгованості. Проте існують ризики юридичного характеру в деяких сферах банківського кредитування.

Ризики юридичного характеру в іпотечному кредитуванні, наведені нижче.

Фактична недовіра визначеного законом механізму досудового врегулювання безспірної заборгованості на підставі виконавчих написів нотаріусів. Недосконалість порядку вчинення виконавчих написів нотаріусів (Постанова КМУ «Про затвердження переліку документів, за якими

стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів» від 29.06.1999 № 1172). Зокрема, зазначена постанова не встановлює чітко визначеного переліку документів, необхідних для вчинення виконавчих написів, а також містить неточності, щодо пускають неоднозначне тлумачення певних норм, що призводить до масових оскаржень в судовому порядку законності вчинених нотаріусами виконавчих написів. Проблеми звільнення іпотечного житла (виселення).

Конфлікт Житлового та Цивільного кодексів України в частині регулювання прав на житло, відмінних від права власності (виселення/ зняття з реєстрації осіб, які проживають та/або зареєстровані в приміщенні), а також недосконалість процедури реєстрації призводять до ототожнення реєстрації в житлі з майновими правами на житло, а отже і до неможливості виселення попередніх власників. Це також обмежує права нового власника, який не може розпоряджатися своїм майном чи навіть зайти до нього з ціллю огляду).

Обмеження на стягнення за іпотечними кредитами у зв'язку з неможливістю виконати вимогу ст. 39, 40 Закону України «Про іпотеку» та ст. 109 Житлового кодексу Української РСР (неможливість виселення з предмету іпотеки, якщо житло придбане не за кредитні кошти, через вимогу надати іпотекодавцю інше постійне жила приміщення та відсутність порядку виконання цієї вимоги).

Неможливість реалізації іпотечного майна, право власності на яке або право користування яким мають неповнолітні особи. Норми Сімейного кодексу, законів «Про охорону дитинства» та «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» вимагають наявності попереднього дозволу органів опіки та піклування на вчинення правочинів щодо нерухомого майна, право власності на яке або право користування яким мають неповнолітні, а також участі органів опіки при розгляді судом спорів щодо місця проживання неповнолітнього, його виселення, зняття з реєстрації місця проживання, визнання таким, що втратив право користування житловим приміщенням.

Крім того, п. 28 розділу VIII Інструкції з організації примусового виконання рішень, затвердженої наказом Міністерства юстиції від 02.04.2012 № 512/5, містить вимогу про обов'язкове отримання згоди органу опіки та піклування для виставлення на торги предмету іпотеки в рамках виконавчого провадження, якщо це житло, права на яке мають неповнолітні особи.

Зазначені норми важливі для захисту прав дітей. Але вони розповсюджуються і на відносини банків та позичальників щодо житла, яке придбане за рахунок кредиту і надане банку в іпотеку.

Органи опіки та піклування схильні захищати права дітей незалежно від обставин (наприклад, не враховують те, що без отримання батьками кредиту дитина неотримала б права напроживання у квартирі і небула б зареєстрована у ній), тому, як правило, не надають дозволу на реалізацію прав банків щодо нерухомого майна в іпотеці. Фактично, за наявності у позичальника неповнолітніх дітей звернути стягнення на житлову нерухомість в іпотеці неможливо. Це конфліктує із суттю іпотеки як інструмента, призначеного для вирішення проблем із покращенням житлових умов, у тому числі для сімей із дітьми. До того ж існує практика, коли боржники, зловживаючи правом, реєструють за своєю адресою дітей, які жодним чином не споріднені із боржником, з єдиною метою – унеможливити або затягнути в часі подальше виконання рішення. Реєструючи неповнолітніх осіб після укладання договору іпотеки, боржники усвідомлюють порушення вимог статей 9,12 Закону України «Про іпотеку» та вчиняють такі дії з метою подальшого уникнення виконання рішення про звернення стягнення на предмет іпотеки.

Таким чином, на сьогодні питання щодо виконання рішень про звернення стягнення на предмет іпотеки, в якому зареєстровані неповнолітні, залишається відкритим, у зв'язку з тим, що норми чинного законодавства суперечать одна одній та вимагають законодавчого врегулювання.

Зокрема, потребує врегулювання питання щодо можливості звернення стягнення на іпотечне майно у разі наявності зареєстрованих неповнолітніх осіб, які не споріднені із боржником та/або зареєстровані після укладання

договору іпотеки без згоди іпотекодержателя. Потребують перегляду і положення п. 28 Розділу VIII Інструкції.

Неузгодженість законодавчих норм щодо скасування реєстраційних дій. Стаття 37 Закону України «Про іпотеку» передбачає, що рішення про реєстрацію права власності іпотек одержателя на нерухоме майно, що є предметом іпотеки, може бути оскаржено іпотекодавцем в суді. Тобто, скасування реєстраційних дій, що здійсненні згідно цієї статті, лише в судовому порядку. Одночасно, стаття 37 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» передбачає скасування реєстраційних дій Міністерством юстиції України.

Еволюція споживчого кредиту залежить від розвитку фінансових технологій інтернет - банкінгу та відповідного законодавства України. Фахівці прогнозують у найближчому майбутньому перехід зі звичного поняття банку на «необанк». Необанк зможе надавати послуги клієнту, де б він не знаходився. Фінансові організації будуть розміщені у мережі з єдиною географічною прив'язкою – центральним офісом. Зустріч із клієнтом банку відбуватиметься віддалено і лише у момент отримання кредиту та верифікації за допомогою системи BankID. У поєднанні із системою розпізнавання обличчя FaceID у майбутньому зникне обхідність у картах та готівці.

«Інтернет-технології модифікують характер традиційних банківських ризиків й вносять різноманітність в їх структуру, впливаючи на загальні параметри профілю ризиків банку. Але здійснення банківських розрахунків через Інтернет в Україні стримується відсутністю чи недосконалістю відповідних законодавчих актів, які б регулювали цей вид діяльності. Відповідно до методичних рекомендацій суб'єктам первинного фінансового моніторингу щодо «Управління ризиками щодо відмивання злочинних доходів та фінансування тероризму» визначених Наказом №143 від 9.10.2009 р. від Державного комітету фінансового моніторингу України банківські продукти реалізовані через Інтернет-банкінг визначено як «продукти з дуже високою вірогідністю використання для відмивання доходів, одержаних

злочинним шляхом». Проте запропоновані шляхи управління даними ризиками на практиці не дали бажаних результатів» [45].

«Не дивлячись на те, що банки досить багато уваги приділяють захисту інформації клієнта, постійно існують як внутрішні зловживання так і зовнішні загрози, пов'язані з її втратою або спотворенням. Незважаючи на існування вказаного вище Закону України «Про електронний цифровий підпис», практичного застосування вказана технологія сьогодні майже не має через її недосконалість та небажання людей користуватися зазначеним методом ідентифікації. Щодо міжнародних операцій через інтернет - банкінг, то не у всіх країнах прийняті закони про електронні підписи та про дійсність договорів, що укладаються електронним способом. З метою подолання основних бар'єрів, що гальмують належний рівень організації та більш широкого запровадження Інтернет - банкінгу як одного з основних складових дистанційного обслуговування фінансовими установами та підвищення довіри клієнтів до даної складової системи дистрибуції банківських продуктів необхідно: покращення системи гарантування безпечності платежів як для покупців такі для продавців банківських продуктів; покращення цивільно – правового регулювання Інтернет-банкінгу; створення умов для масового запровадження системи цифрових підписів, які дозволятимуть безпомилково ідентифікувати особу; розробка та запровадження нових нетрадиційних банківських послуг більш адаптованих до електронного способу надання; нові підходи до підготовки висококваліфікованого банківського персоналу» [45].

Отже, на законодавчому рівні потрібно урегулювати багато питань, що стосуються подібних систем, та змінювати це ж законодавство, враховуючи темпи розвитку нових технологій.

На нашу думку, найбільш цікавими банківськими інноваціями, які могли б бути започатковані в Україні слід уважати:

- CIBC Bank (Канада) створив та запропонував своїм клієнтам нову кредитну карту – «Кобренд» у співробітництві з відомою мережею ресторанів

Tim Hortons. Ця інноваційна картка має кнопки, тому при здійсненні покупки або оплати рахунку в ресторані клієнт обирає потрібну йому кнопку і здійснює платіж;

- сервіс B2B-кредитування, який представлений на ринку банківських послуг як Oborau, Hal-Cash от Bankinter, POPmoney от PNCBank.

Для вдосконалення нормативно-правової бази у сфері B2B-кредитування в Україні необхідно вивчити питання законодавчого закріплення основ діяльності операторів електронних майданчиків і наділення їх спеціальною правоздатністю. У зв'язку з цим вивчення вимагає питання доцільності застосування досвіду зарубіжних країн зі створення спеціальних реєстрів електронних кредитних майданчиків, розробки норм і положень сертифікації вітчизняних електронних майданчиків.

Пропонуємо вивчити питання розширення області нормативно-правового регулювання електронних угод, допустимих форм електронної угоди, затвердження переліку обов'язкових реквізитів договору, що укладається в електронній формі. Доцільно розглянути питання можливості законодавчого врегулювання форми внесення змін і доповнень, розірвання договорів або відмови від виконання договору в односторонньому порядку, коли операція була здійснена в електронній формі. Крім того, доцільно розробити нормативно-праву базу, яка визначає допустимі способи захисту учасників електронної торгівлі у зв'язку з участю в електронній угоді.

Доцільне удосконалення законодавства, що регулює електронний документообіг як складову електронної угоди. Крім того, потрібне спеціальне нормативно-правове регулювання електронного документообігу як складової процедур загального адміністрування електронного кредитування.

Таким чином, для усунення зазначених проблем доцільне опрацювання питання прийняття окремого закону про електронне кредитування, створення організаційної та законодавчої основ транскордонного електронного документообігу.

Висновок до розділу 3

Обґрунтовано напрямки розвитку споживчого кредитування в Україні. Використання в українських банках зарубіжного досвіду вдосконалення управління кредитною діяльністю має тривати шляхом створення комплексного механізму управління кредитними ризиками, дія якого полягає в страхуванні від імовірних, небажаних відхилень фактичних результатів від прогнозованих за допомогою фінансових інструментів, котрі застосовують у світовій практиці.

Запропоновано шляхи вдосконалення удосконалення механізму банківського споживчого кредитування: вдосконалення інформаційної складової; розробка програм із системної організації підтримки кредитування споживачів. Для цього доцільна організація спеціалізованої дослідницької Програми з вивчення попиту на споживче кредитування. В результаті багатостороннього партнерства між органами влади, приватним капіталом і громадянами можуть скластися ефективні структури споживчого кредитування, засновані, зокрема, на діяльності гарантійних і кооперативних механізмів. Якщо дія таких структур буде приносити користь самим гарантійним установам, кредитним кооперативам, банкам, споживачам, економіці країни і суспільству в цілому, то їх створення можна вважати успіхом.

ВИСНОВКИ

На основі вивчення наукової літератури було визначено сутність та значення банківського споживчого кредитування. Споживчий кредит – це кредит, який надається як у національній так і в іноземній валютах фізичним особам – резидентам України на придбання споживчих товарів тривалого користування та послуг і повертається в розстрочку, якщо інше не передбачено умовами кредитного договору. Банківські установи повинні чітко організовувати процес кредитування для мінімізації кредитних ризиків банку та досягнення найбільшої ефективності і прибутковості. Умовно процес кредитування в банку можна поділити на попередній, підготовчий, основний та заключний етапи, кожен з яких характеризується сукупністю процедур та відповідних дій для здійснення кредитної операції. На сьогодні споживче кредитування використовується в найрізноманітніших напрямках і цілях. Його роль є позитивною як на макро- так і мікрорівні економічного розвитку.

Було розглянуто зміст кредитного ринку України та його інфраструктуру. У наведених класифікаційних критеріях структуризації кредитного ринку враховуються різні аспекти функціонування кредитного ринку, які включають його об'єктну, суб'єктну та інституційну складові. Однак, на наш погляд, системний підхід до розгляду структури кредитного ринку в найбільш повному обсязі може бути реалізований, якщо враховувати економічну сутність кредитного ринку як механізму взаємодій між кредиторами та позичальниками з метою акумуляції та розподілу кредитних ресурсів, який здійснюється певними каналами. Такими каналами є «банківський» і «фондовий» (або «ринковий»), які кожен по-своєму відображають економічно вигідні та інституційно зумовлені механізми функціонування кредитного ринку та кредитування національної економіки.

У роботі було виявлено особливості державного регулювання ринку банківського споживчого кредитування. Одним із головних завдань щодо

розвитку споживчого кредитування залишається створення законодавчої бази, яка б відповідала прогресивним міжнародним стандартам і враховувала позитивний досвід запровадження відповідного законодавства в інших країнах. Зокрема, з метою гармонізації цивільного законодавства та усунення суперечностей між чинними нормативно-законодавчими актами необхідно прийняти Закон «Про споживче кредитування».

Аналіз сучасних тенденцій розвитку кредитного ринку в Україні та стан розвитку ринку банківського споживчого кредитування в Україні показав, що за 2018-2022 роки кількість банківських установ має тенденцію до зменшення, відповідно кількість банків з частковим іноземним капіталом також зменшуються, проте із 100% іноземним капіталом кількість банків майже не змінюється. Суттєве зростання прибутковості банківської системи у минулому році стало можливим за рахунок зменшення відрахувань у резерви при стабільному зростанні процентного та комісійного доходів. Банки України у 2020 р. надалі кредитів на 1035 млрд. грн., що на 83,5 млрд. грн. менше, ніж у 2018 році, та на 54,3 млрд. грн. менше, ніж у 2019 році. Тобто на тлі пандемії показник наданих кредитів уперше за три роки продемонстрував негативну динаміку. В структурі банківського кредитного портфеля переважають кредити нефінансовому корпоративному сектору, частка кредитів споживчому сектору (фізичним особам) є меншою, а кредити іншим секторам складають менше 1% кредитного портфеля. Найбільшою популярністю користуються і відповідно значними за обсягами є споживчі кредити, що надаються на триваліший період. Варто зазначити, що близько 30-50% виданих кредитів були спрямовані на купівлю побутової, аудіо та відеотехніки та видавались в основному в торгівельних мережах.

Дослідження показало, що ринок кредитування відчуває низку проблем, пов'язаних з різними чинниками. Одна з проблем розвитку банківського споживчого кредитування полягає у зростанні проблемної заборгованості. На сьогодні 31 банк України порушує нормативи НБУ. Також актуальною залишається проблема збитковості українських банків. Загалом 11 з 73 діючих

банків показали збитки на 4,81 млрд. грн. Крім зазначеного, не найкращі в Україні справи з іпотекою. У процесі надання кредитів перед будь-яким банком постає необхідність оцінки кредитоспроможності позичальника. Її достовірність істотно впливає як на результати конкретних кредитних угод, так і на ефективність кредитної діяльності банку загалом. Точність оцінки важлива й для позичальника, адже від цього залежить рішення про надання позики та про її можливий обсяг. Але частка українських банків не має системи оцінки кредитоспроможності позичальників. Ще однією негативною тенденцією у розвитку банківського споживчого кредитування стає розширення масштабів діяльності небанківських структур, в тому числі із сегменту тіньового банкінгу.

На основі проведеного дослідження було обґрунтовано напрямки розвитку споживчого кредитування в Україні. Використання в українських банках зарубіжного досвіду вдосконалення управління кредитною діяльністю має тривати шляхом створення комплексного механізму управління кредитними ризиками, дія якого полягає в страхуванні від імовірних, небажаних відхилень фактичних результатів від прогнозованих за допомогою фінансових інструментів, котрі застосовують у світовій практиці. В роботі було запропоновано шляхи вдосконалення удосконалення механізму банківського споживчого кредитування: вдосконалення інформаційної складової; розробка програм із системної організації підтримки кредитування споживачів. Для цього доцільна організація спеціалізованої дослідницької Програми з вивчення попиту на споживче кредитування. В результаті багатостороннього партнерства між органами влади, приватним капіталом і громадянами можуть скластися ефективні структури споживчого кредитування, засновані, зокрема, на діяльності гарантійних і кооперативних механізмів. Якщо дія таких структур буде приносити користь самим гарантійним установам, кредитним кооперативам, банкам, споживачам, економіці країни і суспільству в цілому, то їх створення можна вважати успіхом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко Л.М., Гурняк С.В. Споживче кредитування в Україні: тенденції та перспективи розвитку. *Наука й економіка*. 2011. № 2 (22). С. 7-10.
2. Антипенко Є., Ногіна С., Візіренко Д. Вплив сучасного механізму споживчого кредитування на економіку України. *Економічний аналіз*. 2011. Вип. 8. С. 351-354.
3. Алексеєнко Л.М., Гурняк С.В. Споживче кредитування в Україні: тенденції та перспективи розвитку. *Наука й економіка*. 2011. № 2 (22). С. 7-10.
4. Банківські операції : Підручник / за ред. д.е.н., проф. О.В. Дзюблюка. Тернопіль: Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. 696с.
5. Банківські операції : підручник. / за ред. А. М. Мороз, М. І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін. К. КНЕУ, 2002. 476 с.
6. Башлай С.В., Лобода Н.О. Теоретичні аспекти та особливості банківського кредитування фізичних осіб в Україні. *Збірник наукових праць Української академії банківської справи*. 2005. Т. 12. С. 199-207.
7. Білоусова С.Ю. Споживче кредитування в Україні: аналіз та перспективи розвитку в умовах кризи. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики*. 2009. № 4 (8). С.97-104.
8. Блік Л.М., Гурняк С.В. Споживче кредитування в Україні: тенденції та перспективи розвитку. *Наука й економіка*. 2011. № 2 (22). С. 7-10.
9. Бондар О.П. Банківське споживче кредитування населення. URL : http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum...04...pp68-83.pdf.
10. Бугель Ю. Напрями удосконалення сучасних методів управління банківським кредитним портфелем. *Галицький економічний вісник*. 2010. № 2. С. 152-163.
11. Бутенко О. Організація регулювання процесів споживчого кредитування у країнах Центральної та Східної Європи. *Банківська справа*.

2007. № 1. С. 18-23.

12. Ватаманюк М.М. Проблеми кредитування фізичних осіб в Україні напередодні та у розпал економічної кризи. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.5. С. 164-168.

13. Вовчак О. Д., Антонюк О. І. Споживче кредитування в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку в умовах фінансово-економічної нестабільності. *Європейські перспективи*. 2016. № 2. С. 148-157.

14. Галяєва Л.Є. Проблеми розвитку банківського споживчого кредитування в Україні та Росії. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2010. № 3. С. 186-190.

15. Глуценко С.В. Кредитний ринок: інститути та інструменти. Навчальний посібник. К. Видавничий дім «Києво–Могилянська академія», 2010. 153 с.

16. Гололобова М.Н. Гурняк С.В. Споживче кредитування в Україні: тенденції та перспективи розвитку. *Наука й економіка*. 2011. № 2 (22). С. 7-10.

17. Голосенін І. Проблеми валютного кредитування та шляхи їх розв'язання. *Фінансовий ринок України*. 2011. № 11. С. 8-10.

18. Гроші та кредит : підручник / за ред. М. І. Савлук, А. М. Мороз та ін. К. : КНЕУ, 2011. 589 с.

19. Добрик Л., Лосєва Т., Онуфрійчук І. Споживчий банківський кредит в Україні: ресурсне забезпечення та ефективність. *Економічний аналіз*. 2011. Випуск 8. С. 369-372.

20. Долан Дж. Споживче кредитування в Україні: тенденції та перспективи розвитку. *Наука й економіка*. 2011. № 2 (22). С. 7-10.

21. Доценко І. О. Сучасні тенденції розвитку банківського споживчого кредитування в Україні. *Економіка та суспільство*. 2018. № 14. С. 792-798.

22. Дубницький В.Ю, Лісна Р.П., Кузьміна К.О. Споживче кредитування та перспективи його розвитку в Україні. URL: http://www.nbuv.gov.uaportal/Soc_Gum/Fkd/2009_1/R1/2.pdf.

23. Дубчак О. Актуальні проблеми підвищення ефективності споживчого

кредитування. *Світ фінансів*. 2011. № 4. С. 47- 52.

24. Єпіфанов А.О., Маслак Н.Г., Сало І.В. Операції комерційних банків: навч. посіб. Суми. Університетська книга. 2015. 523 с.

25. Захарків О.О., Мякота Т.С. Шляхи оптимізації споживчого кредитування в Україні в умовах фінансово-економічної кризи. URL: http://www.nbuv.gov.ua/Рору/2013_2/7-7.pdf (дата доступу 21.11.2021).

26. Зимовець В., Шелудько Н. Макроекономічні аспекти активізації банківського кредитування в Україні. *Вісник НБУ*. 2007. № 9. С. 54-58.

27. Зінченко В., Карчева Г. Підвищення ефективності управління ризиками в умовах активізації споживчого кредитування. *Вісник НБУ*. 2007. № 11. С. 7-10.

28. Карасьова З.М., Капустенко О.О. Проблеми та перспективи розвитку споживчого кредитування в Україні. *Наука й економіка*. 2010. № 3 (19). С. 26-31.

29. Карлова І.О., Стефанова В.А. Розвиток споживчого кредитування сучасних умовах функціонування кредитно-банківської системи України. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 5 (95). С.198-205.

30. Коробова Г.Г. Банковское дело: навч. посіб. М.: Економість, 2010. 751 с.

31. Костюк В.А. Розвиток споживчого кредитування у банківській сфері України. *Економіка та суспільство*. 2017. № 12. С. 547-552.

32. Лаврушин О., Алексеєнко Л.М., Гурняк С.В. Споживче кредитування в Україні: тенденції та перспективи розвитку. *Наука й економіка*. 2011. № 2 (22). С. 7-10.3

33. Лагутін В.Д. Кредитування: Теорія і практика: навч. посібник. К.: Т-во "Знання", КОО, 2000. 215 с.

34. Лігоненко Л.О. Теоретико-методологічні засади управління розвитком споживчого ринку. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 11. С. 103-111.

35. Лупій В.А. Кредитні ризики. К.: Центр навчальної літератури, 2012. 153 с.

36. Маланчук Т.В. Проблеми споживчого кредитування в умовах фінансової кризи. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2011. № 1. С. 1-5.

37. Мехтієв Е. Роздрібний банківський бізнес у ракурсі використання кредитних історій. *Фінансовий ринок України*. 2012. № 4. С. 6-7.

38. Міщенко В., Кравець О. Удосконалення управління банківським кредитуванням на прикладі країн Центральної та Східної Європи. *Вісник НБУ*. 2006. № 9. С.5-10.

39. Мороз С.В. Стан та тенденції споживчого кредитування в умовах кризи. *Гроші, фінанси і кредит*. 2016. № 10. С.219-223.

40. Мочерний С. В., Тришак Л. С. Банківська система України. Львів Тріада плюс, 2004. 304 с.

41. Олійник О. Ефективність довгострокового кредитування населення та проблеми її зростання. *Економіст*. 2007. № 12. С. 48-51.

42. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

43. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk>.

44. Офіційний сайт Національного банку України. URL: www.bank.gov.ua.

45. Офіційний сайт ООН. URL: <https://www.un.org/>.

46. Петриківа О.С., Цеберман М.В. Особливості організації споживчого кредитування: проблеми та перспективи. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики*. 2011. № 2 (14). С.38-48.

47. Поворозник В.О. Фондовий ринок України на сучасному етапі: проблеми та шляхи вирішення. *Стратегічні пріоритети*. 2007. №1 (2). С. 127 - 132.

48. Про банки і банківську діяльність : закон України від 05.08.2021 №2121–III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

49. Про захист прав споживачів : Закон України від 01.08.2021 р. № 1023-

XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>.

50. Про Національний банк України: закон України від 01.01.2021 № 679-

XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>.

51. Про споживче кредитування : Закон України від 23.04.2021 № 1734-

VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19>.

52. Савчук В., Мазурок П., Панчук А. Проблеми оптимізації управління споживчим кредитуванням комерційних банків. *Банківська справа*. 2007. № 2. С. 50-55.

53. Сергеева О. С. Способи управління ризиками при споживчому кредитуванні. Матеріали V Міжнародної наукової конференції «Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки в умовах глобальної нестабільності», 6-7 грудня 2017 р. Кременчук, 2017. С. 79-80.

54. Сидоренко В.А. Кредитна діяльність вітчизняних банків в сучасних умовах. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип. 22.10. С. 246-251.

55. Сидорова А.В., Жмайло М.А. Регіональні особливості споживчого кредитування в Україні. *Фінанси України*. 2012. № 2. С. 80-92.

56. Солоділова К.В., Шафранова О.В. Сучасний стан кредитування в Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 3 (43). С. 844-847.

57. Сусіденко В.Т. Організація і методи управління кредитною діяльністю комерційного банку. Вінниця: Логос, 1997. 238с.

58. Тарасевич Н.В. Проблеми та напрями розвитку ринку кредитування фізичних осіб. *Аграрний вісник Причорномор'я*. 2009. Вип. 49. С. 44-52.

59. Торубка Л.В. Споживче кредитування в Україні: сучасний стан та напрями розвитку. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2011. № 3. С. 227-230.

60. Фінансовий словник / за ред. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. К. : Знання, КОО ; Львів : Вид-во ЛБІ НБУ 2002. 566 с.

61. Фрунза С. Проблеми та перспективи розвитку банківського кредитування населення в Україні. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2011. № 3. С. 224-226.

62. Цивільний Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

63. Чайковський Я. І. Аналіз сучасного стану та перспективи розвитку банківського споживчого кредитування в Україні. *Економічний аналіз*. 2017. Том 27. № 1. С. 156-163.

64. Шаповал О. А. Управління ризиками банківського споживчого кредитування: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08. Київ, 2017. 261 с.

65. Шевчук О. Споживче кредитування, сучасний стан та перспективи розвитку. *Вісник Київського національного університету ім. Т.Шевченка*. 2008. № 101. С.58-59.

66. Шмігельська З. Особливості розвитку ринку споживчого кредитування в Україні. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2012. № 2. С. 45-48.

67. Шумська А. О., Клепікова О. А. Аналіз механізму прийняття рішень щодо видачі споживчого кредиту. Інформаційні технології в економіці і управлінні. 2019. Вип. 1. С. 5–11.

68. Яковенко Н.В. Актуальні аспекти теорії та практики кредитування населення в умовах ринкової економіки. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2011. № 2. С. 313 -323.

69. Credit Markets 2020. URL: <https://www.gsam.com>.

70. European Credit Research Institute. URL: <http://www.ecri.eu/>

71. Hazel J. Johnson. *Banking Alliances*. World Scientific Pub Co Inc., 2000. 187 p.

72. USAID. URL: <https://www.usaid.gov/uk/ukraine>